

การปฏิวัติคิวบาและสงครามสเปน - อเมริกา

มีททา เกษกมล * , D.A.

บทคัดย่อ

บทความนี้จะศึกษาการเข้าสู่สงครามกับสเปนของสหรัฐอเมริกา (ค.ศ. ๑๘๙๘) ซึ่งนับเป็นเหตุการณ์หัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์การดำเนินนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา เหตุที่มาของสงครามนี้เกิดจากการปฏิวัติในคิวบาในปี ๑๘๙๕ ซึ่งเป็นความพยายามของชาวคิวบาที่จะขจัดการปกครองของสเปนออกไป สหรัฐฯ เข้าแทรกแซงเหตุการณ์การปฏิวัตินี้ ด้วยเหตุผลทางด้านมนุษยธรรม คือต้องการให้สเปนยุติการปกครองที่กดขี่ในคิวบา การแทรกแซงได้นำไปสู่การประกาศสงครามกับสเปน สงครามส่งผลพัทธ์อย่างมหากาลต่อคู่ต่อสู้ทั้งสอง สเปนสูญเสียความเป็นจักรวรรดิอาณานิคมที่ยิ่งใหญ่ของตนที่มีมานาน ส่วนสหรัฐฯ ก็ขยายอำนาจเข้าครอบครองดินแดนต่าง ๆ ในทะเลแคริบเบียนและในแปซิฟิก อันเป็นการยกฐานะของตนเองขึ้นสู่ความเป็น "มหาอำนาจระดับโลก" ทั้งหมดนี้ สำเร็จเสร็จสิ้นในช่วงเวลาที่นับได้ว่าสั้นที่สุด และเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุดประวัติศาสตร์สงครามที่เคยมีมา

กระนั้นก็ดี การเป็นมหาอำนาจระดับโลกดังกล่าว มิได้ทำให้สหรัฐฯ เข้ารับภาระในการรับผิดชอบสิ่งใหม่อันใดในระดับโลก ในช่วงทศวรรษแรกของศตวรรษที่ยี่สิบที่ติดตามมา สหรัฐฯ ยังแสดงให้เห็นว่า มีความระมัดระวังในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ และหลีกเลี่ยงการเข้าพัวพันและทำสัญญาเป็นพันธมิตรกับรัฐบาลต่างชาติ อันเป็นแนวทางที่เคยดำเนินมาแต่เก่าก่อน กระนั้น สงครามครั้งนี้ก็ยังนับได้ว่า เป็นหลักหมายที่สะท้อนถึงทิศทางการดำเนินนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ ที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป สหรัฐฯ มิได้เป็นประเทศที่โดดเดี่ยวตนเองอยู่ภายในเขตแดนของประเทศตนเองเท่านั้น แต่เข้าร่วมกิจกรรมล่าดินแดนอาณานิคมและตลาดต่างประเทศเช่นเดียวกับมหาอำนาจยุโรปอื่น ๆ ทว่า ความสนใจในการล่าอาณานิคมของสหรัฐฯ มีอยู่เพียงขณะหนึ่งภายหลังจากสงครามเท่านั้น หลังจากนั้นมา สหรัฐฯ มิได้ยึดดินแดนอาณานิคมใด ๆ อีก กล่าวได้ว่า การแสวงหาดินแดนอาณานิคมของสหรัฐฯ เป็นเพียงสัญลักษณ์และผลลัพธ์ของทัศนคติและท่าทีใหม่ที่มีต่อโลก ซึ่งเกิดจากสภาวะการณ์แวดล้อมทั้งภายในประเทศและนานาชาติที่เปลี่ยนแปลงไป

* รองศาสตราจารย์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

คำสำคัญ: การปฏิวัติ, มหาอำนาจระดับโลก, ลัทธิจักรวรรดินิยม

Abstract

This article aims to study a turning point in American foreign policy marked by the Spanish-American War in 1898. The war thus begun for motives that primarily humanitarian and sentimental—to help the Cubans in their fight against the Spanish oppressive rule—was to have momentous consequence for both Spain and the United States. For Spain it meant the loss of the last remnants of its once great colonial empire. To the United States it brought the sudden assumption of unprecedented imperial responsibilities and the elevation to the status of “world power.” And all this was accomplished in one of the shortest and least costly wars in history.

However, the acquisition of overseas territories in the Caribbean and the Pacific did not cause the United States’s assumption of new world responsibilities. In the first decade of the 20th century that followed, American diplomacy was essentially cautious and pragmatic in its relations with foreign governments. Nevertheless, the war did encapsulate the directions of the United States foreign policy. The United States ceased to be a land-bound and isolationist nation and be among the great European powers in the hunt for territories and foreign markets which were the order of the day. But the Americans were more tentative in their drive to annex colonies than did the European. And though the interest in foreign markets remained intense, the urge to add colonial possession soon passed. The acquisition of overseas territories was thus rather the result and symbol of the United States new attitude toward the world. Perhaps, this new attitude was less a reflection on the policy change on the part of the United States than on the transitional nature of contemporary world economy and international affairs.

Keywords: Revolution, World Power, Imperialism

บทนำ

หลังสงครามกลางเมือง (ค.ศ. ๑๘๖๕) เป็นต้นมา ความสนใจของอเมริกามุ่งไปที่การสร้างเอกภาพภายใน และการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ความสนใจต่อโลกภายนอกและการขยายดินแดนที่เคยมีอยู่ครั้งก่อนสงครามลดน้อยถอยลง ทว่า การแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมในหมู่

มหาอำนาจยุโรปที่กำลังดำเนินอยู่อย่างเข้มข้นขณะนั้น รวมไปถึงปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศในช่วงทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่สิบเก้า กับทั้งความจำเป็นที่จะต้องหาตลาดต่างประเทศให้กับผลผลิตของอเมริกาที่เพิ่มมากขึ้น (ซึ่งเกินกว่าตลาดภายในจะรองรับได้) ก่อให้เกิดความกังวลในหมู่นักธุรกิจและนักการเมืองบางกลุ่มซึ่งเกรงว่า ผลประโยชน์ของอเมริกาอาจถูกคุกคาม หากอเมริกาไม่สถาปนาอำนาจในต่างแดนเฉกเช่นมหาอำนาจยุโรปอื่น ๆ การปฏิวัติในคิวบาใน ค.ศ. ๑๙๕๕ และสงครามสเปน-อเมริกาใน ค.ศ. ๑๘๙๘ ให้โอกาสดังกล่าว ภายหลังจากสงคราม สหรัฐฯ ได้เข้าสถาปนาอาณานิคมในทะเลแคริบเบียนและแปซิฟิก อันเป็นการละออกจากแนวทางการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เคยมีมาแต่เก่าก่อน ที่จะต่อต้านระบอบอาณานิคม และหลีกเลี่ยงการเข้าเกี่ยวข้องกับดินแดนต่างชาติ บทความนี้จะเริ่มด้วยการศึกษาเหตุการณ์การปฏิวัติในคิวบา และปฏิกิริยาของสหรัฐอเมริกาต่อเหตุการณ์นี้ จนนำไปสู่สงครามกับสเปนและการสถาปนาอาณานิคมที่ตามมาหลังจากนั้น ทั้งนี้ รวมถึง ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในหมู่ชาวอเมริกันต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศ และปฏิกิริยาของนานาชาติ ต่อการก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจระดับโลกของสหรัฐอเมริกา

คิวบาและสหรัฐอเมริกา

การปฏิวัติคิวบา ใน ค.ศ. ๑๙๕๕ อันเป็นความพยายามของชาวคิวบาที่จะขจัดการปกครองที่กดขี่ของสเปนออกไป มิใช่สิ่งใหม่ นับตั้งแต่ ค.ศ. ๑๘๒๓ เป็นต้นมา คิวบามีการปฏิวัติถึงเก้าครั้ง (Combs, 1997 ,p. 140) ระบบการปกครองที่กดขี่มิได้ให้อิสระแก่ชาวคิวบาและความไม่เป็นธรรมทางสังคมเป็นเหตุสำคัญของความไม่สงบเหล่านี้ ชาวสเปนซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศ ยึดกุมความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และเอกสิทธิ์ในการดำรงตำแหน่งในรัฐบาล กองทัพ และองค์การศาสนาควทอลิก ในขณะที่ชนผิวขาวชาวพื้นเมือง (ซึ่งเป็นชาวสเปนที่เกิดในคิวบา หรือพวกเลือดผสม) และชนผิวดำ (ชนพื้นเมืองเดิม และผู้ที่อพยพมาจากแอฟริกา) แทบไม่มีสิทธิอันใด ปัญหานี้รุนแรงหนักขึ้น เพราะนับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่สิบเก้าเป็นต้นมา สเปนประสบปัญหาเศรษฐกิจถดถอยในประเทศ รัฐบาลจึงสนับสนุน (ซึ่งรวมถึงทางด้านการเงิน) ให้ประชาชนอพยพเข้ามาตั้งรกรากที่คิวบา โครงสร้างสังคมของคิวบาที่ให้เอกสิทธิ์แก่ชาวสเปน ซึ่งในตอนนี้มีจำนวนมากขึ้น ยิ่งส่งผลให้ชาวคิวบาเสียเปรียบหนักขึ้น จนเป็นเหตุให้พยายามที่จะก่อการปฏิวัติอยู่เสมอ (Smith, 1994, pp. 1-3)

โดยทั่วไปแล้ว เหตุการณ์ในคิวบาเป็นที่สนใจของชาวอเมริกันโดยทั่วไป ชาวอเมริกันเป็นนักขยายดินแดน กล่าวได้ว่า ความต้องการขยายดินแดนของชาวอเมริกันมีมาตั้งแต่จุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ความมีอยู่ของคนชาตินี้ ภายหลังจากได้ดินแดนลุยเซียนา (ค. ศ. ๑๘๐๓) และต่อมาก็ฟลอริดา (ค. ศ. ๑๘๑๙) แล้ว ในสายตาของชาวอเมริกัน คิวบาก็น่าที่จะเป็นดินแดนในลำดับถัดไป เพราะคิวบาอยู่ห่างจากชายฝั่งฟลอริดาเพียงในราว ๙๐ ไมล์ นอกจากนี้ในแง่

ยุทธศาสตร์ ที่ตั้งของคิวกาก็นับว่าสำคัญแก่อเมริกา เพราะเป็นจุดที่เส้นทางการค้าของทะเลแคริบเบียนและอ่าวเม็กซิโกมาบรรจบกัน หากชาติที่ไม่เป็นมิตรกับอเมริกาได้ครอบครองคิวกา ก็อาจจะทำให้คิวกาเป็นเสมือนช่องแคบยิบรอลต์^๑ ที่จะทำให้เมืองท่าต่าง ๆ ในบริเวณอ่าวเม็กซิโกและปากแม่น้ำมิสซิสซิปปีถูกปิดตาย (Baily, 1969, p. 285)

ทว่า ประเด็นที่เป็นข้อขัดขวาง ก็คือ คิวกาเป็นเกาะที่แยกออกไปจากภาคพื้นทวีปอเมริกาเหนือ และมีชนต่างเชื้อชาติและวัฒนธรรมอาศัยอยู่^๒ เมื่อประกอบกับระบบทาสที่ยังคงมีอยู่ในคิวกา^๓ ทำให้ชาวอเมริกันมีความเห็นว่า ไม่ควรถือให้คิวกาเป็นส่วนหนึ่งของ “Manifest Destiny”^๔ เหมือนเช่นแท็กซัสและแคลิฟอร์เนียที่จะต้องผนวกเข้ามา

อย่างไรก็ดี แม้การผูกสัมพันธ์ทางการเมืองกับคิวกาจะมีได้พัฒนาขึ้นมา แต่ในทางเศรษฐกิจ นับว่า มีอยู่อย่างสูง การค้าและการลงทุนด้านอุตสาหกรรมน้ำตาลซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจของคิวกานับตั้งแต่ทศวรรษ ๑๘๓๐ เป็นต้นมา ส่วนใหญ่เป็นการลงทุนของอเมริกา และมีตลาดใหญ่อยู่ที่อเมริกาเช่นกัน โดยกระบวนการการค้าและการลงทุนดังกล่าว อเมริกาจึงค่อย ๆ เข้าแทนที่สเปนในฐานะคู่ค้าที่ใหญ่ที่สุดของคิวกา เช่นกันกับเพื่อนบ้านอื่น ๆ ของอเมริกาในทะเลแคริบเบียนและอเมริกากลาง ในเวลาไม่นานคิวกาได้กลายเป็นเสมือนส่วนหนึ่งของจักรวรรดิเศรษฐกิจ “อย่างไม่เป็นทางการ” ของอเมริกา เพราะความก้าวหน้าหรือความถดถอย หรือแม้แต่ความอยู่รอดทางเศรษฐกิจของคิวกา พึ่งพาอยู่กับอเมริกา หรืออีกนัยหนึ่ง ความจำเป็นที่จะต้องนำสินค้าเข้าสู่ตลาดในอเมริกาอย่างต่อเนื่อง (Smith, 1994, pp. 29-30)

นอกจากความผูกพันทางเศรษฐกิจที่มีอยู่อย่างสูงแล้ว ภายหลังจากที่ทั้งสองประเทศเลิกทาสหลังสงครามกลางเมือง ก็นับเป็นการขัดขวางต่อการเข้าแทรกแซงโดยเฉพาะเมื่ออเมริกามีความคิดที่จะสร้างคลองเชื่อมสองมหาสมุทรในอาณาบริเวณคอคอด (ปานามา) และมีความต้องการที่จะตั้งฐานทัพเรือในทะเลแคริบเบียน เพื่อปกป้องบริเวณคอคอด ก็ยิ่งทำให้คิวกาเป็นที่น่าปรารถนามากยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ

ในช่วงทศวรรษ ๑๘๗๐ เมื่อคิวกาเกิดการปฏิวัติครั้งใหญ่ ที่เรียกกันว่า สงครามสิบปี (Ten Years' War, 1868-1878) เพื่อต่อต้านการปกครองของสเปน ประธานาธิบดียูลิสซิส แกรนท์^๕

^๑ ร่องน้ำแคบ ๆ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณปากทางเข้า-ออกระหว่างทะเลเมดิเตอร์เรเนียนทางด้านตะวันตกกับมหาสมุทรแอตแลนติก

^๒ เป็นแนวคิดหนึ่งของลัทธิเหยียดผิว (Racism) ของชาวอเมริกัน ที่ว่า ไม่ควรนำดินแดนหรือชนเชื้อชาติที่ถือกันว่า ด้อยกว่าอเมริกันในแง่ชาติพันธุ์เข้ามาร่วมอยู่ในสหภาพ เพราะอาจจะทำให้เกิดทางเลือกที่ไม่พึงปรารถนาสองประการ คือ ๑) จำนวนอันมากมายของพวกเขาจะจุดให้ระบบของอเมริกันแตกต่าง หรือ ๒) สหรัฐอเมริกาต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นจักรวรรดิอาณานิคม ซึ่งเท่ากับเป็นการทอดทิ้งหลักการ (ประชาธิปไตย) ที่เป็นรากฐานของอเมริกันแต่ดั้งเดิมมา

^๓ ในยุคก่อนสงครามกลางเมือง ผู้สนับสนุนการมีทาสมักใช้กระบวนการขยายดินแดนเป็นส่วนหนึ่งของการขยายระบบทาส ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงกับฝ่ายผู้ไม่สนับสนุนการมีทาส การขยายดินแดน จึงมักต้องชะงักลง เพราะความไม่สามารถเห็นพ้องต้องกันเรื่องระบบทาสภายในประเทศ (ดังเช่นในกรณีการขยายอำนาจเข้าสู่คิวกา)

^๔ หมายถึงดินแดนที่พระเจ้าเป็นเจ้าทรงกำหนดให้ชาวอเมริกันเข้าไปเผยแพร่และ/หรือสถาปนาการปกครองระบอบประชาธิปไตย

^๕ Ulysses Grant ประธานาธิบดีคนที่ ๑๘ สังกัดพรรครีพับลิกัน ดำรงตำแหน่งระหว่าง ค.ศ. ๑๘๖๙ - ๑๘๗๗

ได้เตรียมการที่จะเข้าแทรกแซง ทว่า เสียงคัดค้านจากสภาองเกรสถึงการที่ไปผนวกดินแดนที่มีคนต่างเชื้อชาติ และวัฒนธรรมอาศัยอยู่ทำให้ประธานาธิบดีแกรนท์ที่ต้องหยุดยั้งการเคลื่อนไหวลงอย่างไรก็ดี ทุก ๆ ฝ่ายในอเมริกา รวมทั้งฝ่ายที่คัดค้านประธานาธิบดีแกรนท์ ก็ได้ต้องการที่จะเห็นชาติใดเข้ามาแทนที่การปกครองที่เห็นกันว่าไร้มนุษยธรรมของสเปน ความหวั่นวิตกของทั้งสองพรรคการเมืองของอเมริกาก็คือกลัวว่า ความวุ่นวายในคิวบา อาจเป็นเหตุจูงใจให้สเปนขอความช่วยเหลือจากชาติยุโรปอื่น ๆ ซึ่งก็เท่ากับมีชาวยุโรปชาติใหม่เข้ามาแทรกแซงคิวบา อันเป็นการละเมิดหลักการมอนโรโดยตรง^๖ ในช่วงทศวรรษ ๑๘๘๐ สหรัฐฯ ถึงกับออกประกาศทั่วไปในทำนองเตือนมิให้เยอรมนีคิดเข้าครอบครองคิวบา หลังจากมีข่าวลือว่า เยอรมนีกำลังหาหนทางที่นำไปสู่การเข้าแทรกแซงในคิวบา (Combs, 1997, p. 140)

การปฏิวัติคิวบาในปี ๑๘๙๕ และความช่วยเหลือของชาวอเมริกัน

ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในปี ค.ศ. ๑๘๙๓ และการที่สหรัฐฯ ออกกฎหมายกำแพงภาษี (Wilson-Gorman Tariff Act) ในปี ค.ศ. ๑๘๙๔ ขึ้นภาษีสินค้าน้ำตาลที่นำเข้าจากคิวบาถึง ๔๐ เปอร์เซ็นต์ ส่งผลให้ตลาดน้ำตาลของคิวบาพินาศลง ปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น และความลำบากยากแค้นในหมู่ชาวกิวบาที่ยากจนซึ่งทรุดหนักลง ส่งผลให้เกิดการปฏิวัติ (หรือการกบฏในสายตาของสเปน) ของชาวกิวบาปะทุขึ้นมาอีกครั้งในเดือนกุมภาพันธ์ ๑๘๙๕

เมื่อถึงช่วงของการปฏิวัติของคิวบาครั้งนี้ อเมริกามีความมั่งคั่งและเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นทั้งในทางเศรษฐกิจและการทหาร ซึ่งหมายถึงความพร้อมกับการที่จะเข้าแทรกแซงมากยิ่งขึ้นทั้งของประธานาธิบดีแกรนท์ ชาวยุโรปก็สนใจเหตุการณ์ในคิวบาครั้งนี้เป็นอย่างมาก นอกจากความไม่ชอบสเปนเพราะความขัดแย้งมีอยู่เสมอมาในประวัติศาสตร์ของการขยายดินแดนของอเมริกาแล้ว ยังเนื่องมาจากกระแสขอข่าวอย่างมีสีสันถึงความเลวร้ายและน่ากลัวของสงครามของหนังสือพิมพ์ในอเมริกา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หนังสือพิมพ์ของสองค่ายยักษ์ใหญ่ของอเมริกาคือ นิวยอร์คเวิลด์ ของโจเซฟ พูลิสเซอร์ และนิวยอร์คเจอร์นัล ของวิลเลียม แรนดอล์ฟ เฮิร์สต์ ซึ่งแข่งขันกันในการจำหน่าย สิ่งพิมพ์ของฝ่ายอื่น ๆ เช่น ฝ่ายนิยายโปรเตสแตนต์ ฝ่ายธุรกิจและการพาณิชย์ เป็นต้น ก็ให้ความสนใจกับเรื่องราวที่เกิดขึ้นในคิวบา และหลังจากเสนอข่าวแล้ว ก็มักลงท้ายด้วยการเรียกร้องให้อเมริกาใช้นโยบายจักรวรรดินิยมและการแทรกแซงเพื่อ "... ทำสงครามครูเสดต่อต้านการปกครองที่ป่าเถื่อน...ยอมรับต่อชะตาอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ในการที่จะต้องแบกรับความรับผิดชอบเหนือคิวบา..." (DeConde, 1978, p. 310)

^๖ คำประกาศของประธานาธิบดีมอนโรใน ค.ศ. 1823 ที่แสดงถึงความเชื่ออันลึกซึ้งของสหรัฐอเมริกาที่ว่า มหาสมุทรแอตแลนติกและแปซิฟิกแยกโลกใหม่ (ทวีปอเมริกาทั้งสอง) ออกเป็นบริเวณที่แยกจากโลกเก่า (ยุโรป) อย่างเห็นได้ชัด ดังนั้น ชาติต่าง ๆ ในโลกใหม่ ก็ควรจะแยกตนเองให้พ้นจากการเกี่ยวข้องและการขยายอำนาจอาณานิคมของชาวโลกเก่า คำประกาศนี้ได้ถูกแปรออกมาเป็นนโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา (ซึ่งเริ่มใช้อย่างจริงจังภายหลังสงครามกลางเมือง - ค.ศ. 1865) เป็นต้นมา ที่จะทำให้ดินแดนในโลกใหม่ปลอดพ้นจากอิทธิพลและการแทรกแซงใด ๆ ของชาติยุโรป

การประกาศความเป็นกลางของรัฐบาลคลีฟแลนด์

ในขณะที่ทางฝ่ายประชาชนกระตือรือร้นที่จะสนับสนุนการกระทำของฝ่ายปฏิวัติ และต้องการให้อเมริกาเข้าแทรกแซงนั้น ทางฝ่ายรัฐบาล โดยประธานาธิบดีโกรเวอร์ คลีฟแลนด์^๓ กลับสนใจที่จะเห็นเหตุการณ์ยุติลงโดยเร็วไม่ว่าฝ่ายใดจะชนะ เพื่อที่จะได้หันความสนใจมาที่การฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของเขา เพราะสงครามส่งผลกระทบต่อการค้าและการลงทุนของสหรัฐฯ อย่างมาก นอกจากนี้แล้ว ประธานาธิบดีคลีฟแลนด์ ยังเคลือบแคลงต่อเป้าหมายของพวกก่อการ (ตามรายงานที่เขาได้รับ) ว่า อาจก่อตั้ง “สาธารณรัฐมิชิพิ” ขึ้นมา ดังนั้น สิ่งแรกที่เขากระทำคือ ออกกฎหมายความเป็นกลาง ซึ่งห้ามใช้ดินแดนอเมริกาเป็นฐานในการระดมกำลังหรือปฏิบัติการใด ๆ ทั้งสิ้นที่เกี่ยวกับการปฏิวัติในคิวบา (Smith, 1994, p. 31)

ความใกล้ชิดกันทางด้านภูมิศาสตร์ระหว่างอเมริกากับคิวบา ทำให้รัฐบาลไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายเป็นกลางอย่างมีประสิทธิภาพได้ ความช่วยเหลือทั้งในด้านมนุษยธรรมและอาวุธหลังไหลออกไปจากอเมริกาอย่างไม่ขาดสาย เป็นความช่วยเหลือทั้งที่มาจากพวกดักขิมชาวคิวบา และจากชาวอเมริกันที่เห็นอกเห็นใจ ชาวสารการโฆษณาชวนเชื่อที่ชาวอเมริกันได้รับฟังจากเพียงทางฝ่ายขบวนการปฏิวัติเสียเป็นส่วนมาก ถึงความทารุณโหดร้ายของพวกสเปนในการปราบปรามชาวคิวบา (เช่นการตั้งค่ายกักกันและการทรมานนักโทษกบฏ) เจ้าอารมณ์ของชาวอเมริกันให้ส่งความช่วยเหลือ นอกจากนี้แล้ว เหล่านักปฏิวัติจำนวนมากที่เป็นชาวอเมริกันที่มีเชื้อสายดั้งเดิมเป็นชาวคิวบา เมื่อถูกจับก็มักขอการคุ้มครองภายใต้ธงอเมริกา ซึ่งทางการอเมริกันก็เข้าแทรกแซงเพื่อให้ความช่วยเหลือ รัฐบาลสเปนให้ความร่วมมืออย่างดี แต่ก็กล่าวหาอเมริกาที่ให้การสนับสนุน เพราะหากปราศจากอาวุธและเงินช่วยเหลือจากอเมริกา การปราบปรามการต่อต้านคงจะเสร็จสิ้นไปแล้ว (Deconde, 1978, p. 310)

ทางฝ่ายสมาคมนักแสดง ก็ดูเหมือนว่า จะร่วมอยู่ในอารมณ์เดียวกันกับภาคประชาชน ดังจะเห็นได้จากทั้งสองพรรคการเมืองในสภา ต่างแข่งขันกันในการแสดงความเห็นอกเห็นใจชาวคิวบา โดยมองว่า การต่อสู้ของชาวคิวบานั้น เป็นเฉกเช่นเดียวกับการต่อสู้ของชาวอเมริกันเพื่อเป็นเอกราชจากอังกฤษ ทั้งสภายังร่วมกันลงมติอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ให้อเมริการับรองสถานภาพการต่อสู้ของชาวคิวบา

เนื่องจากเห็นว่า การกระทำของสมาคมนักแสดง เป็นการก้าวก่ายภาระหน้าที่ของฝ่ายบริหาร ประธานาธิบดีคลีฟแลนด์ จึงเพิกเฉยต่อมติดังกล่าว ในส่วนหนึ่งก็เพราะเกรงว่า การประกาศรับรองสถานภาพของการต่อสู้ของพวกเขาต่อต้านอาจส่งผลให้สเปนไม่พอใจ และปฏิเสธที่จะรับผิดชอบในการปกป้องทรัพย์สินของชาวอเมริกันในคิวบา ทั้งความเสียหายที่เกิดขึ้น ก็ยากแก่การเรียกร้องค่าชดเชยได้ อย่างไรก็ตามก็ดี ประธานาธิบดีคลีฟแลนด์ ก็ได้บรรเทาความขุ่นเคืองของสภา โดยการสั่ง

^๓ Glover Cleveland ประธานาธิบดีคนที่ ๒๔ สังกัดพรรคเดโมแครท ดำรงตำแหน่งระหว่าง ค.ศ. ๑๘๙๓ - ๑๘๙๗

การให้รัฐมนตรีต่างประเทศ ริชาร์ด ไอลเนย์ ส่งบันทึกถึงอัครราชทูตสเปนในวอชิงตัน เพื่อแจ้งว่าอเมริกาพร้อมที่จะให้ความร่วมมือกับสเปนเพื่อให้เกิดการตกลงข้อขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายอย่างสันติวิธี โดยขอให้สเปนให้อิสระภาพแก่ชาวคิวบาที่จะจัดการปกครองตนเอง ในขณะเดียวกัน สเปนก็ยังคงมีสิทธิในอภิปไตโดยเหนือเกาะคิวบา ต่อไป (Smith, 1994, p. 35)

ฝ่ายสเปนนั้นตระหนักดีว่า ตนกำลังเผชิญกับมหาอำนาจใหญ่ที่มีความพร้อมและความสามารถในการแทรกแซง ไม่ว่าจะในทางการทูต การทหาร หรือเศรษฐกิจ และเชื่อว่า เป้าหมายที่แท้จริงของอเมริกาในกรณีนี้ คือการผนวกดินแดนคิวบานั่นเอง อย่างไรก็ตาม สเปนก็ตอบบันทึกของรัฐมนตรีต่างประเทศไอลเนย์ โดยชี้แจงว่า เรื่องทั้งหมดเป็นกิจการภายในของสเปน ในด้านการปฏิรูปการปกครองนั้น จะกระทำได้อีกหลังจากความสงบกลับคืนมา ซึ่งสเปนก็ตัดสินใจแล้วว่า จะปราบปรามโดยวิธีการทางทหาร สเปนไม่ต้องการค้ำหนุนและช่วยเหลือทางการทูตใด ๆ จากอเมริกา สิ่งที่อเมริกาสามารถช่วยสเปนได้ คือ รักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด และระงับยับยั้งมิให้พวกเขาบุกใช้แผ่นดินอเมริกากระทำการใด ๆ ที่เป็นการต่อต้านรัฐบาลสเปน (Smith, 1994, p. 36)

ในส่วนของฝ่ายขบวนการปฏิวัตินั้น แม้จะพอใจกับความช่วยเหลือที่ได้รับจากชาวอเมริกันทั้งในด้านวัตถุและกำลังใจ ตลอดจนการสนับสนุนจากรัฐบาลอเมริกันที่จะให้พวกเขาได้มีอิสระทางการปกครอง แต่ทัศนคติของพวกเขา โดยทั่วไปแล้ว แทบไม่ต่างจากรัฐบาลสเปน คือเกรงว่าความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดจนเกินไปกับอเมริกา อาจทำให้ดินแดนของพวกเขาถูกผนวกเข้ากับอเมริกา ดังนั้น พวกขบวนการปฏิวัติจึงมักประกาศอยู่เสมอว่า ชัยชนะในสงคราม จะต้องเกิดขึ้นโดยชาวคิวบาเอง (Smith, 1994, p. 32)

หนึ่งปีผ่านไปหลังจากการติดต่อทางการทูตกับสเปนของรัฐบาลคลีฟแลนด์ สถานการณ์ก็ยังไม่ดีขึ้น มีการประเมินตัวเลขออกมาในปี ค.ศ. ๑๘๙๘ ว่า ประชากรของเกาะราวสี่แสนคน เสียชีวิตลงในระหว่างการปฏิวัติ (Combs, 1997, p. 142) กับทั้งเศรษฐกิจของคิวบา ซึ่งรวมถึงเงินลงทุนของอเมริกาเสียหายยับเยิน ดังนั้นในสุนทรพจน์อำลาจากตำแหน่งที่กล่าวต่อสภาองเกรสประธานาธิบดีคลีฟแลนด์ จึงได้ย้ำอีกครั้งหนึ่งถึงข้อเสนอของอเมริกา ที่จะเป็นตัวกลางให้ทั้งสองฝ่ายได้มาเจรจากัน ทว่า ในครั้งนี้ เขาเสริมด้วยว่า “ความอดทนของเรา ต่อการรอคอยให้สเปนยุติการสู้รบ มีจำกัด” (Smith, 1994, p. 36)

“ เหล่านักปฏิวัติที่กระทำการอยู่ในคิวบา มักมุ่งเผาทำลายทรัพย์สินและสาธารณวัตถุที่เป็นการลงทุนของชาวอเมริกัน เป็นสำคัญ เพราะรู้ว่า นี่จะเป็นปัจจัยที่เร้าอารมณ์ของชาวอเมริกัน และทำให้รัฐบาลอเมริกันเข้าแทรกแซงได้เร็วขึ้น

การพยายามกดดันโดยวิถีทางการทูตของรัฐบาลแมคคินลีย์

ประธานาธิบดี วิลเลียม แมคคินลีย์^๔ ซึ่งเข้ารับตำแหน่ง ในเดือนมีนาคม ค. ศ. ๑๘๙๗ ก็มี ความคิดเห็นไม่แตกต่างจากอดีตประธานาธิบดีคลีฟแลนด์ กล่าวคือ เขาเห็นว่า ภารกิจเบื้องต้นนั้น คือต้องนำอเมริกาออกจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ และในเรื่องคิวบา สหรัฐฯ ต้องทำให้สงครามยุติลง โดยเร็ว โดยนำสเปนและคิวบามาเจรจากันดีกว่าที่จะใช้กำลัง โดยส่วนตัวประธานาธิบดีแมคคินลีย์ นั้น โดยอันที่จริงมิใช่รักสันตินิยม แต่ความที่เคยเป็นนักรบในสงครามกลางเมืองมาก่อน เขาจึงเกลียดการทำลายล้างชีวิตมนุษย์ และความทุกข์ทรมานที่เกิดจากการสงคราม สิ่งที่เขาไม่ต้องการอย่างยิ่งคือ เหตุการณ์ในคิวบาทำให้สหรัฐฯ ต้องเข้าสู่สงคราม (Smith, 1994, p. 37) ทว่า เช่นเดียวกับที่ประธานาธิบดีคลีฟแลนด์ประสบมา แรงกดดันที่มาจากทั้งสภาคองเกรส หนังสือพิมพ์ และ มติมหาชน ซึ่งกระตุ้นหรือรื้อกับการเข้าแทรกแซง ทำให้เขาคิดว่าต้องกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง

หลังจากที่ได้ศึกษารายงานของวิลเลียม เอ. คาลฮูน ที่ตัวเขาเองส่งเข้าไปในคิวบา เพื่อสืบหาข้อเท็จจริงในฐานะทูตพิเศษส่วนตัวของประธานาธิบดี เขาก็ได้ข้อสรุปว่า กองทัพของ สเปนสามารถเอาชนะในสงครามได้ แต่จะต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายอย่างมหาศาล ซึ่งอาจมีผลสร้างความพินาศให้แก่ทั้งตัวเกาะและประชาชนผู้อาศัยอยู่บนเกาะ หรือในอีกทางหนึ่ง หากพวกเขาบวกรูปปฏิวัติสามารถเอาชนะได้ ผลที่จะตามมาคือ ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นและเชื้อชาติ จะแผ่ขยายออกไป (Smith, 1994, pp. 37-38) ทั้งโดยมนุษยธรรมและผลประโยชน์ของชาติ สหรัฐฯ จึงมีภาระหน้าที่ที่ต้องกระทำอย่างหนึ่งอย่างใด ดังนั้น ในเดือนกรกฎาคม ค. ศ. ๑๘๙๗ สตูเอิร์ท แอล. วูดฟอร์ด อัครราชทูตสหรัฐฯ คนใหม่ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ไปประจำที่มาดริด จึงได้รับมอบหมายให้นำทัศนะส่วนตัวของประธานาธิบดีแมคคินลีย์ไปยื่นให้แก่รัฐบาลสเปน ทัศนะเหล่านั้นประกอบด้วย 1) ขอให้สเปนยุติค่ายกักกันประชาชน 2) ให้หยุดยิงและยุติการสู้รบ และ 3) ให้ทั้งสองฝ่ายหันมาเจรจากัน ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นอิสระในทางการปกครองของชาวคิวบา โดยเร็ว (Smith, 1994, p. 38; LaFaber, 2003, p. 139)

บังเอิญที่ว่า ระยะเวลาที่ประธานาธิบดีแมคคินลีย์เริ่มออกแรงกดดันอยู่นั้น ภายในสเปนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยนายกรัฐมนตรีนายที่มีหัวอนุรักษนิยมถึงแก่อสัญกรรมเพราะถูกลอบสังหาร และรัฐบาลที่เข้ามาใหม่มีความเป็นเสรีนิยมมากขึ้น รัฐบาลใหม่ผ่อนคลายมาตรการปราบปรามที่รุนแรง พร้อมกับวางนโยบายปฏิรูปเพื่อให้ชาวคิวบามีอิสระเพิ่มมากขึ้นภายในจักรวรรดิสเปน

ภาวะการณ์ที่ผ่อนคลายลงนี้ มีเหตุสืบเนื่องมาจากปัจจัยทางการเมืองภายในของสเปนโดยแท้ และการกดดันทางการทูตของอเมริกันนั้น รัฐบาลสเปนนำมาใช้เพียงเพื่อให้นโยบายของรัฐบาลมีน้ำหนักและเป็นที่ยอมรับมากขึ้นเท่านั้น ทว่า ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ ก็มีได้รอช้าที่จะทำให้ภาพ

^๔ William McKinley ประธานาธิบดีคนที่ 25 สังกัดพรรครีพับลิกัน อสังกรรมระหว่างดำรงตำแหน่งเพราะถูกสังหาร ใน ค.ศ. 1901

ทั้งหมดออกมาในฐานะที่เป็นการสนองรับต่อการริเริ่มทางการทูตของเขา และในเวลาเดียวกัน ก็เป็นการช่วยลดแรงกดดันจากสภาองเกรสที่เรียกร้องต้องการให้รัฐบาลเข้าแทรกแซงในทันทีลงไปได้ ประธานาธิบดีแมคคินลีย์หวังด้วยว่า ข้อเสนอของเขาจะบังคับให้ทั้งสองฝ่ายหันมาทำความตกลงกันในไม่ช้า

อย่างไรก็ดี ความหวังของประธานาธิบดีแมคคินลีย์ต้องมลายไป เพราะในต้นปี ค.ศ. ๑๘๙๘ ถัดมา เกิดการเดินขบวนประท้วงความเป็นอิสระของชาวคิวบาโดยชาวสเปนในคิวบา เพราะพวกเขายอมรับไม่ได้ กับการที่จะถูกปกครองโดยชาวพื้นเมือง ในประเทศสเปนก็เกิดการประท้วงด้วยเช่นกัน เพราะสำหรับชาวสเปนโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นนำ คิวบานับเป็นอาณานิคมที่จงรักภักดีต่อสเปนมากกว่าอาณานิคมในที่อื่น ๆ การสูญเสียอาณานิคมลาตินอเมริกาเมื่อต้นศตวรรษที่สิบเก้า เป็นความอัปยศอย่างยิ่งแก่สเปน อาณานิคมที่ยังเหลืออยู่เพียงน้อยนิด (ได้แก่ คิวบา เปอร์โตริโก ฟิลิปปีนส์ และพื้นที่เล็ก ๆ อีกไม่มากนักในมหาสมุทรแปซิฟิก และแอฟริกาเหนือ) จึงมีความสำคัญแก่สเปนในทางจิตวิทยา ในแง่ที่ว่า เป็นประจักษ์พยานของความยิ่งใหญ่ในอดีตที่ยังหลงเหลืออยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งคิวบานั่น ยังเป็นเกาะที่ใหญ่ที่สุดและมีทรัพยากรทางเศรษฐกิจที่มั่งคั่งที่สุดในเขตเวสต์อินดีสอีกด้วย การสูญเสียคิวบาจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ (Smith, 1994, p. 2)

สำหรับทางฝ่ายขบวนการปฏิวัตินั้น ข้อเสนอจากรัฐบาลใหม่ของสเปนที่ให้เพียงแค่อิสระทางการปกครอง ไม่เพียงพอสำหรับพวกเขา เพราะสิ่งที่พวกเขาต้องการคือเอกราชเท่านั้น ดังนั้นพวกเขาจึงปฏิเสธข้อเสนอเหล่านั้น และต่อสู้ต่อไป

การทูตมาถึงทางตัน

เมื่อสถานการณ์ความวุ่นวายหวนกลับมาอีก ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ ซึ่งเกรงว่า ความวุ่นวายอาจเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของชาวอเมริกัน จึงได้ส่งเรือรบเมน เข้าไปยังท่าเรือเมืองฮาวานาในตอนปลายเดือนมกราคม (๑๘๙๘) เพื่อคุ้มครอง รัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือจอห์น ดี. ลอน ยืนยันว่า การเดินทางไปของเรือเมนนี้ เป็นการเยี่ยมเยียนเพื่อมิตรภาพ มิใช่เพื่อบีบบังคับสเปน ดังที่มีคำครหาจากบางเสียงดังขึ้นมา ทางฝ่ายสเปนนั้นก็รู้สึกหวั่นวิตก แต่ก็ไม่อาจจะคัดค้านอันใดได้ เพราะเรือรบสเปนเองก็เคยเดินทางมาเยี่ยมเยียนนิวยอร์กเพื่อมิตรภาพครั้งที่ผ่านมาไม่นานก็ในเดือนเมษายน ค. ศ. ๑๘๙๗ (DeConde, 1978, pp. 312-313) สเปนหวั่นเกรงว่า การส่งเรือเมนเข้ามา อาจเป็นเหตุให้พวกเขาถูกบีบบังคับให้หันมาอีก เพราะคิดว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสเปนกับสหรัฐกำลังย่ำแย่ลง

สเปนยังไม่สบายใจหนักขึ้นไปอีก เมื่อหนังสือพิมพ์นิวยอร์กเจอร์นัลประจำวันตี ๙ กุมภาพันธ์ (๑๘๙๘) ตีพิมพ์จดหมายส่วนตัวของราชทูตสเปนประจำกรุงวอชิงตัน ดูบอย เดอ ลอม

ซึ่งเขียนถึงนักการเมืองสเปนผู้หนึ่งในปลายเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๘๙๗ วิกาทักษ์บุคคลิกภาพของประธานาธิบดีแมคคินลีย์ว่า “...เป็นผู้ที่อ่อนแอ และเป็นนักสร้างควมนิยมชมชอบในตัวเขาจากฝูงชน...” (Combs, 1997, p. 143) สำเนาจดหมายนี้ หนังสือพิมพ์ได้มาจากเหล่านักปฏิวัติควบา

อย่างไรก็ดี ความตื่นเต้นและมีสีสันของชาวนี ก็ถูกกลบลงเพียงหนึ่งสัปดาห์หลังจากนั้น ด้วยข่าวสยองเรื่องเรือเมนระเบิดที่ทำเรือฮาวานาในวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๙๘ การระเบิดครั้งนี้ มีผู้เสียชีวิตทั้งหมด ๓๕๔ คน และในจำนวนนี้ เป็นชาวอเมริกัน ๒๖๖ คน สาเหตุของการระเบิดไม่เป็นที่แน่ชัด แต่ความเคลือบแคลงสงสัยที่ถกเถียงกันในอเมริกาก็คือ อย่างไรก็ตาม สเปนต้องมีส่วนอยู่ไม่มากนักน้อยกับเหตุการณ์ครั้งนี้ ยอดจำหน่ายหนังสือพิมพ์พุ่งสูงขึ้นพร้อมกับอารมณ์ของมหาชนอเมริกันที่ต้องการให้มีการไต่กลับโดยวิถีทางการทหาร ถึงตอนนั้น การทำสงครามกับสเปนมีโอกาที่จะเป็นไปได้สูง

ทว่า ประธานาธิบดีแมคคินลีย์พยายามสวนกระแสมหาชนที่ต้องการให้ประเทศทำสงครามโดยใช้วิธีกดดันทางการเมืองและการทูตอย่างหนักหน่วงแทน เพราะเมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วเป็นเรื่องยากที่อเมริกาจะชูเชิงถือสเปนด้วยสงคราม ทันทีที่เหตุการณ์เกิดขึ้น ทางวารสเปนในท้องถิ่นปฏิบัติการได้อย่างรวดเร็วและนำชมเชยในการช่วยเหลือผู้รอดชีวิต สมเด็จพระราชินีนาถมาเรียคริสตินา ผู้สำเร็จราชการแห่งสเปนส่งพระราชสาส์นแสดงความเสียพระราชนิเวศและเห็นอกเห็นใจอย่างเป็นทางการ รัฐบาลสเปนก็ได้กระทำเช่นกัน นอกไปจากนี้แล้ว ก็ปัดนเรือเมนและเจ้าหน้าที่สเปนในฮาวานาต่างให้ความเห็นว่า เหตุการณ์ครั้งนี้ น่าจะเป็นอุบัติเหตุ มิใช่เกิดจากการกระทำโดยความตั้งใจ อุบัติเหตุของเรือรบที่ใช้เชื้อเพลิงถ่านหินที่ระเบิดและไหม้ไฟนั้น ก็เป็นกรณีที่เกิดขึ้นอย่างดาษดื่น อย่างไรก็ตาม แมคคินลีย์ได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นสอบสวนข้อเท็จจริงซึ่งประกอบด้วยนายทหารเรืออเมริกันสามคน โดยมีกัปตันวิลเลียม แซมสัน ผู้บัญชาการเรือไอโอวา เป็นประธาน แม้ว่าจะต้องเข้าร่วมมือกับเจ้าหน้าที่สเปนในท้องถิ่น แต่คณะกรรมการก็ได้รับคำสั่งโดยเฉพาะว่า การสอบสวนนี้ให้เป็นภารกิจของอเมริกันอย่างอิสระ (Smith, 1994, p. 41) พร้อมกันนั้น ประธานาธิบดีก็เสนอของบประมาณฉุกเฉินทางทหารจำนวนห้าสิบล้านดอลลาร์ ซึ่งสภาก็อนุมัติอย่างรวดเร็ว

ภายในห้าสัปดาห์ คณะกรรมการสอบสวน สรุปสาเหตุของการระเบิดของเรือเมนว่าเกิดขึ้นภายนอกลำเรือ^{๑๑} ที่เป็นไปได้มากที่สุดคือ โดยกับระเบิดเรือดำน้ำ ผู้รับผิดชอบที่แน่นอนนั้นไม่อาจจะระบุได้ ความเป็นไปได้ที่มากที่สุดคือน่าจะมาจากการกระทำของพวกเขาของพวกสเปน ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ส่งรายงานนี้ให้แก่สภาโดยมิได้แนบข้อเสนอแนะให้มีการปฏิบัติการที่แน่ชัดอันใด ซึ่งดูเหมือนเป็นการแสดงท่าทีว่า ประธานาธิบดีไม่ต้องการให้เหตุการณ์นี้เป็นสาเหตุโดด ๆ ของการทำสงครามกับสเปน รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรีในช่วงระยะนี้ยังบ่งชี้ว่า ทั้งประธานาธิบดี

^{๑๑} ประมาณ ๘๐ ปีต่อมา สหรัฐอเมริกาได้สืบสวนเรื่องการระเบิดของเรือเมนอีกครั้งหนึ่ง ผลการสืบสวนสรุปว่า การระเบิดของเรือเกิดขึ้นโดยอุบัติเหตุภายในตัวลำเรือ (รายงานข่าวของหนังสือพิมพ์อ็อกซิงตันโพสต์ ฉบับประจำวัน ๒๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๘๓ หน้า A23 อ้างจาก LaFaber, 2002, p. 140)

แมคคินดีเองและคณะรัฐมนตรี มิได้ให้น้ำหนักกับเรื่องการระเบิดของเรือเหมนมากเท่ากับรายงานที่มีมาว่า การพยายามปฏิรูปการปกครองของรัฐบาลใหม่สเปนไม่ได้ผล และดูเหมือนว่า รัฐบาลสเปนไม่อาจเอาชนะพวกต่อต้านได้ นอกจากจะทำให้การนองเลือดดำเนินต่อไปอย่างยืดเยื้อโดยไม่ก่อให้เกิดผลอันใด การระเบิดของเรือเหมนโดยสาเหตุที่มาจากภายนอกลำเรือตามรายงาน ก็เป็นการตอกย้ำเพียงว่า รัฐบาลสเปนหมดสภาพ และไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้แล้ว

ด้วยรายงานทั้งหมดดังกล่าวนี้ ประกอบกับแรงกดดันจากสภาองเกรส จกมมหาชนรวมทั้งจากวงการธุรกิจ ซึ่งในตอนนี้อยู่ต้องการให้รัฐบาลกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้เด็ดขาดลงไป ทำให้ประธานาธิบดีแมคคินดี ตระหนักว่า ต้องกระทำการที่ก่อให้เกิดผลที่น่าระทึกใจยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาเสียแล้ว และนี่เองที่เป็นที่มาของมาตรการเด็ดขาดที่อเมริกาเสนอให้แก่รัฐบาลสเปนปฏิบัติ ซึ่งมีสาระสำคัญคือ ๑) ให้ยกเลิกค่ายกกัน ๒) ให้รัฐบาลสเปนยุติการสู้รบในทันที ๓) สเปนต้องให้เอกราชแก่คิวบา มิใช่แค่อิสระในการปกครองเท่านั้น (Combs, 1997, p. 144)

จะเห็นได้ว่า มาตรการเหล่านี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงนโยบายอย่างพลิกผันของอเมริกาจากที่เคยดำเนินมาก่อนหน้านี้ ก่อนหน้านั้น อเมริกายังพอมีความเชื่อมั่นในรัฐบาลสเปนและยินยอมให้รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยในคิวบาต่อไป ทว่า เมื่อถึงตอนนี้มาตรการของอเมริกาคือให้สเปนสละคิวบา เพื่อให้คิวบาเป็นเอกราช มาตรการเหล่านี้ ยังมีลักษณะเป็นคำขาด คือกำหนดให้รัฐบาลสเปนให้คำตอบแก่อเมริกาภายในเวลาสามวัน คือภายในวันที่ ๓๑ มีนาคมด้วย

สเปนตกใจต่อท่าทีของอเมริกานับตั้งแต่การอนุมัติงบประมาณทางทหารห้าสิบล้านดอลลาร์อย่างรวดเร็วก่อนหน้านี้แล้ว สิ่งที่รัฐบาลสเปนไม่ต้องการอย่างยิ่ง คือการทำสงครามกับประเทศที่ร่ำรวยและมีพลานุภาพทางทหารอย่างสูงเช่นอเมริกา แต่การที่จะต้องสละคิวบา ก็เป็นเรื่องที่ยอมรับไม่ได้เช่นกัน ฝ่ายนายทหารระดับสูงของสเปนยื่นกรานที่จะทำสงครามมากกว่าที่จะยอมรับความอับยศอดสูโดยการยอมกระทำตามมาตรการของอเมริกา ทางฝ่ายสมเด็จพระราชินีนาถมาเรีย คริสตินาและชนชั้นนำทางการเมือง (ด้านพลเรือน) ตระหนักดีว่า หากยอมกระทำตามมาตรการของอเมริกาย่อหมายถึงการรัฐประหารของฝ่ายทหาร และอาจถึงกับล้มระบอบกษัตริย์ก็เป็นได้ ในตอนนี้ รัฐบาลสเปนจึงตกอยู่ในภาวะที่จะต้องชั่งน้ำหนักกับทางเลือกที่เป็นอันตรายทั้งสองทาง คืออันตรายจากแรงระเบิดของการเมืองภายใน กับอันตรายจากการพ่ายแพ้โดยน้ำมือของต่างชาติ การหาทางออกของรัฐบาลสเปนในนาทีสุดท้ายนี้ จึงไม่มีอะไรจะดีไปกว่าขอความช่วยเหลือทางการทูตจากชาติยุโรป

ชาติยุโรปที่สำคัญที่สนใจต่อการเข้ามามีบทบาทในการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทสเปน-อเมริกา ได้แก่ เยอรมนี และ ฝรั่งเศส เพราะธนาคารในทั้งสองประเทศมีพันธบัตรสเปนในครอบครองจำนวนมาก จึงไม่ต้องการให้เกิดสงคราม ทว่า ทั้งสองประเทศก็ไม่กล้าที่จะเสี่ยงกระทำการอันใด เนื่องจากอังกฤษปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือ อังกฤษไม่ให้ความร่วมมือเพราะ

ไม่ต้องการเข้าเกี่ยวข้องกับว่าจะกรณีใด ๆ กับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับอเมริกา และไม่ต้องการที่จะขัดแย้งกับอเมริกา สันตะปาปาปอลที่ ๔ ก็ทรงอาสาที่จะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยในกรณีพิพาทนี้ ซึ่งสำหรับสเปน ในฐานะที่เป็นประเทศที่นับถือนิกายคาทอลิก การยุติการสู้รบโดยการขอร้องของสันตะปาปาไม่น่าอับยศเท่ากับการยอมปฏิบัติตามคำขาดของอเมริกา

ในที่สุดรัฐบาลสเปนก็ตอบคำขาดแก่อเมริกาภายในสามวันตามที่กำหนด (๓๑ มีนาคม) โดยสเปนยอมกระทำตามทุกอย่าง ทว่า ในเรื่องการยุติการสู้รบนั้น สเปนวางเงื่อนไขว่า จะกระทำก็ต่อเมื่อฝ่ายต่อต้านขอมา แน่นอนว่า ฝ่ายต่อต้านซึ่งตระหนักดีว่า อย่างไรเสีย อเมริกาต้องเข้าแทรกแซง และเอกราชจะต้องมีมาอย่างแน่นอน จึงไม่ยอมขอให้มีการยุติการสู้รบ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เท่ากับว่า สเปนมิได้ให้คำตอบแก่อเมริกาอย่างเป็นที่น่าพอใจ เพราะมาพร้อมกับเงื่อนไข ซึ่งทำให้สภาพกองเกรสที่กำลังอยู่ในอารมณ์รักชาติในแบบฟาดฟันไม่พอใจอย่างรุนแรง ด้วยเหตุนี้ประธานาธิบดีแมคคินลีย์จึงแจ้งแก่รัฐบาลสเปนว่า เขาจำเป็นต้องส่งคำประกาศสงครามให้แก่สภาพกองเกรส ซึ่งทำให้สเปนตอบกลับมาในวันที่ ๓ เมษายนว่า จะยอมให้สันตะปาปาปอล ที่ ๔ เป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งระหว่างฝ่ายรัฐบาลสเปนกับฝ่ายต่อต้าน รัฐทูตทูตพอร์ดที่ประจำอยู่ที่กรุงมาดริด ก็ได้แจ้งพร้อมกันมาด้วยว่า สิ่งที่สเปนตอบมานี้ หมายถึงการไปสูเอกราชของคิวบาหรือแม้แต่การยกเกาะคิวบาให้แก่สหรัฐฯ เมื่อได้รับแจ้งดังนี้ ประธานาธิบดีแมคคินลีย์จึงยินยอมที่จะชะลอการส่งคำประกาศสงครามให้แก่สภาพจากวันที่ ๖ ไปเป็นวันที่ ๑๑ เมษายน

ในวันที่ ๙ เมษายน อัครราชทูตทูตพอร์ด โทรเลขแจ้งมาอีกว่า สเปนจะประกาศยุติการสู้รบอย่างไม่มีเงื่อนไขแล้ว ทว่า ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ซึ่งมีประสบการณ์การติดต่อกับสเปนมาก่อนมองว่า นี่คือการลยทุธของสเปนที่จะทำให้เรื่องล่าช้าออกไป ดังนั้น จึงตัดสินใจยุติการติดต่อทางการทูต และส่งคำประกาศสงคราม ให้แก่สภาพตามที่กำหนด โดยไม่ยอมเลื่อนออกไปอีก^{๑๑}

^{๑๑} เมื่อเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโทรเลขการติดต่อกันระหว่างประธานาธิบดีแมคคินลีย์กับรัฐทูตทูตพอร์ดเปิดเผยออกมาในภายหลังซึ่งรวมถึงข้อเสนอแนะของรัฐทูตทูตพอร์ด ที่มีให้ประกาศสงคราม เนื่องจากสเปนยอมกระทำตามความต้องการของอเมริกาทุกประการแล้ว ก่อให้เกิดข้อถกเถียงกันอย่างมาก ในหมู่ประชาชนทั่วไป รวมทั้งในหมู่นักประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบันนี้ ในแง่ที่ว่าประธานาธิบดีแมคคินลีย์ได้นำประเทศเข้าสู่สงครามโดยไม่จำเป็น สาเหตุนี้เนื่องมาจากบุคลิกภาพของประธานาธิบดีที่ขาดความยึดมั่นในหลักการ ยอมที่จะโอนอ่อนไปกับพวกหนังสือพิมพ์ประเภทชายข่าว และขาดจรรยาบรรณ หรือเหล่านักการเมืองในสภาพกองเกรสที่กระหายสงคราม รวมทั้งนักการเมืองในคณะบริหารของเขาบางคน ดังเช่น ผู้ช่วยรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือ ที่โอดอร์ รุสเวลต์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์จำนวนไม่น้อย (และเพิ่มจำนวนมากขึ้นทุกทีในช่วงราวสองทศวรรษที่ผ่านมา) ได้ช่วยแก้ต่างให้แก่ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ นักประวัติศาสตร์กลุ่มนี้ให้เหตุผลว่า สเปนเข้าใจดีว่า หนทางที่จะเลี่ยงสงครามคือต้องให้เอกราชแก่คิวบา ซึ่งสเปนไม่กล้าที่จะเสีย (เพราะตระหนักดีถึงปัญหาความยุ่งยากทางการเมืองที่จะติดตามมา) ประธานาธิบดีแมคคินลีย์นั้น โดยอันที่จริงแล้ว มิใช่ผู้ที่อ่อนแอ และอ่อนไหวไปตามกระแส หากแต่มีความเข้มแข็ง มองความจริง และมีความฉลาดแบบยลอย่างเพียงพอที่จะคุมนโยบายของเขาไว้ได้ มิใช่บุคคลที่ไร้การคิดหลังอย่างที่งานเขียนในยุคก่อน ๆ ได้กล่าวพรรณนาไว้ (Combs, 1983, pp. 77 - 83; Combs, 1997, pp. 146 - 147; Gilderhus, 2003, p. 136)

สงครามสเปน-อเมริกา : การประกาศสงคราม

ในวันที่ ๑๑ เมษายน ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ ส่งสาส์นถึงสภาองเกรส หลังจากทำความเข้าใจความเป็นมาของวิกฤติคิวบา และความพยายามทางการทูตเพื่อหาทางออกอย่างสันติแล้ว ก็มาถึงบทสรุป คือการที่อเมริกาจำเป็นต้องใช้มาตรการแทรกแซงเพื่อที่จะยุติสงครามในคิวบา โดยประธานาธิบดีได้กล่าวว่า “ในนามของมนุษยธรรม อารยธรรม และเพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดแก่ผลประโยชน์ของชาวอเมริกัน เราจึงมีสิทธิและหน้าที่ที่จะพูด และกระทำการสงครามในคิวบาตั้งอยู่ติง” (Smith, 1994, p. 45)

อย่างไรก็ดี สิ่งที่ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ เสนอต่อสภาลับมิใช่การขอให้สภาองเกรสประกาศสงคราม ตามข้อบังคับของรัฐธรรมนูญ หากแต่ขอให้สภา “ให้อำนาจแก่ประธานาธิบดีที่จะใช้มาตรการต่าง ๆ เพื่อยุติสงครามระหว่างรัฐบาลกับประชาชนชาวคิวบา” ทว่า สมาชิกสภา (ซึ่งเปี่ยมล้นไปด้วยอารมณ์สงคราม) ก็มีได้อภิปรายในเรื่องการประกาศสงคราม หากแต่มุ่งในประเด็นที่ว่า จะรับรองรัฐบาลเฉพาะกาลของคิวบาหรือไม่ และเสรีภาพในการกระทำของประธานาธิบดี รวมทั้งระบอบการปกครองของรัฐบาลเฉพาะกาลคิวบาจะคุกคามผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาหรือไม่^{๑๒}

สำหรับประธานาธิบดีแมคคินลีย์นั้น แม้ว่าจะไม่เห็นชอบกับการปกครองของสเปนในคิวบา แต่เขาไม่เคยคิดที่จะถือเอาโดยอัตโนมัติให้พวกนักปฏิวัติคิวบาเป็นพันธมิตรกับอเมริกาในยามสงคราม และไม่เห็นเหตุผลที่จะต้องให้การยอมรับรัฐบาลเฉพาะกาลของคิวบา ทั้งนี้ ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ได้กล่าวกับมิตรที่ใกล้ชิดของเขาคนหนึ่งว่า พวกนักปฏิวัติคิวบานั้น ยากที่จะรับมือเสียยิ่งกว่าพวกสเปน (LaFaber, 2002, p.143) กับทั้งเขายังไม่เชื่อว่า รัฐบาลเฉพาะกาลที่ว่านี้ จะรับภาระหน้าที่ในฐานะชาติที่แยกออกไปต่างหากได้ (Combs, 1997, p. 144) ดังนั้นเขาจึงไม่ยอมให้การรับรอง สิ่งที่เขาต้องการจากสภาคือ อำนาจอย่างเสรีที่สุดของประธานาธิบดีในการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำสงครามกับสเปน

ท่าทีที่ประธานาธิบดีแมคคินลีย์คัดค้านต่อสภาองเกรสในประเด็นที่เกี่ยวกับการรับรองรัฐบาลเฉพาะกาลดังกล่าวนี้ สร้างความมุงง และทำให้เกิดข้อสงสัยกันขึ้นมาในหมู่สมาชิกสภาว่าจริง ๆ แล้วประธานาธิบดีต้องการทำสงครามเพื่อเป้าหมายสุดท้าย คือการผนวกคิวบาเข้ามารวมกับอเมริกาหรืออย่างไร ด้วยเหตุนี้ เดวิด เทอพาย สมาชิกสภาสูงจากมลรัฐอินเดียนา จึงได้เสนอข้อแก้ไขกฎหมาย เพื่อให้เพิ่มข้อความที่เป็นารรับรองให้สาธารณรัฐคิวบา เป็นรัฐบาลที่แท้จริง และถูกต้องตามกฎหมายของเกาะคิวบา ฝ่ายประธานาธิบดีแมคคินลีย์นั้น ก็แสดงให้เห็นที่รู้จักกันว่าสำหรับเขานั้น ข้อเสนอนี้ เป็นการลวงละเมิดอำนาจของฝ่ายบริหารในการดำเนินนโยบาย

^{๑๒} ประเด็นการอภิปรายในเรื่องเหล่านี้ เกิดขึ้นเพราะมีคนไทยร่วมทั้งสมาชิกสภาเองจำนวนไม่น้อย ชื่อพันธวัช คิวบาของสเปนไว้ และกล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอาจทำให้พันธวัชในครอบครองหมดค่า

ต่างประเทศ และผู้สนับสนุนเขาในสภากร่วมกับยัปยั้ง (ด้วยคะแนนเสียงที่ชนะอย่างเฉียดฉิว) มิให้กฎหมายฉบับนี้ผ่านไปได้

อย่างไรก็ดี ถึงแม้จะมีชัยชนะในเรื่องการไม่รับรองสาธารณรัฐคิวบา ประธานาธิบดีแมคคินดีก็ต้องสูญเสียในแง่การเมืองอยู่เช่นกัน เพราะในลำดับถัดมา สภาคองเกรส แทนที่จะรับรองสาธารณรัฐคิวบา กลับลงมติให้รับรองว่า “ประชาชนของเกาะคิวบา เป็นผู้ที่มี และสมควรที่จะมี--เสรีภาพและเอกราช” และตามมาด้วยการยืนยันว่า “สหรัฐฯ มิได้มีความตั้งใจที่จะใช้อำนาจอธิปไตย หรือเข้าควบคุมคิวบา ยกเว้นเพื่อสร้างความสงบ และหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจดังกล่าวแล้ว การปกครองและการควบคุม จะเป็นของประชาชนชาวเกาะ” (Smith, 1994, p. 46) ทั้งหมดนี้ เท่ากับเป็นการรับรองที่จะไม่มีการผนวกคิวบาเข้ากับสหรัฐฯ ข้อความเหล่านี้เสนอโดยสมาชิกสภาสูงพรรครีพับลิกันจากมลรัฐโคโรลาโด เฮนรี เทลเลอร์ โดยกำหนดให้บรรจุไว้ในตอนท้ายคำประกาศสงครามกับสเปน

บทแก้ไขกฎหมายเทลเลอร์ซึ่งเป็นชื่อที่เรียกกันในเวลาต่อมา ผ่านการลงมติด้วยคะแนนเสียงเอกฉันท์จากสภา ซึ่งถ้าจะว่าไป ย่อมก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ดีแก่อเมริกาในแง่ที่ว่า แรงจูงใจเพื่อการทำสงครามกับสเปนในครั้งนี้ เกิดขึ้นด้วยเหตุผลทางด้านมนุษยธรรม คือเพื่อช่วยเหลือชาวคิวบาโดยแท้จริง มิใช่ด้วยแรงผลักดันจากความต้องการขยายลัทธิจักรวรรดินิยมอเมริกา ประธานาธิบดีแมคคินดี ซึ่งมีได้มีความตั้งใจที่ผนวกคิวบา ก็ได้ขัดขวางแต่อย่างใด และนี่ก็คือที่มาของบทแก้ไขรัฐธรรมนูญเทลเลอร์ ซึ่งจะมีอิทธิพลที่สำคัญยิ่งต่อสถานการณ์ทางการเมืองของคิวบาในอนาคต และในวันที่ ๒๕ เมษายน ค.ศ. ๑๘๙๘ ประธานาธิบดีจึงได้ลงนามในคำประกาศสงครามกับสเปน

สิบห้าปีของการรบ

สงครามสเปน-อเมริกาที่อุบัติขึ้นนี้ เป็นการต่อสู้ของประเทศที่ต่างสมรรถนะและศักยภาพกันอย่างเทียบไม่ติด สิ่งที่สเปนใช้เป็นพลังในการต่อสู้ นั้น จริง ๆ แล้ว ก็มีเพียงแนวคิดที่ว่าด้วยเกียรติภูมิของชาติ และกำลังทหารที่ดีแต่เพียงในกระดาษ ตัวเลขในกระดาษเหล่านั้นพรรณนาถึงพลังทางทหารของสเปนในคิวบาที่มีกำลังทัพถึงสองแสนคน เรือรบหุ้มเกาะ และเรือตอร์ปิโดจำนวนมากเสียยิ่งกว่ากองทัพเรือของสหรัฐฯ กระนั้น กองเรือรบของสเปนที่วานี้ ต้องประสิทธิภาพในการใช้งาน และล่าช้ากว่ากำลังทัพเรือของสหรัฐฯ ซึ่งทันสมัย และกำลังทหารก็มีระเบียบวินัยมากกว่า ที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ สถานกำลังที่แท้จริงของสเปนนั้น อยู่ห่างไกลนับพัน ๆ ไมล์จากสมรภูมิการต่อสู้ แม้แต่ผู้บัญชาการทัพเรือของสเปนเอง นายพลเรือปาสคูอัล เซอวีรา ก็คาดการณ์ไว้ล่วงหน้าอยู่แล้ว ถึงการพ่ายแพ้ในสงครามครั้งนี้ (DeConde, 1978, p. 318)

ทางฝ่ายอเมริกันนั้น ดูเหมือนว่า สงครามกับสเปนครั้งนี้ เป็นที่นิยมชมชอบของคนส่วนใหญ่ คนจำนวนมากอาสาสมัครเข้าร่วมรบในสงครามอย่างกระตือรือร้น ที่ขึ้นชื่ออย่างมากก็ได้แก่กองทหารม้าอาสาสมัครวีโร เดอร์ส (Rough Riders) นำโดยทีโอดอร์ รูสเวลต์ ซึ่งได้ลาออกจากการเป็นผู้ช่วยรัฐมนตรีกระทรวงทหารเรือ เพื่อเข้าร่วมรบ ทว่า เมื่อเข้าสู่สถานการณ์การรบจริง ก็ได้เป็นที่ประจักษ์ว่า กำลังรบของกองทัพกองอเมริกาขาดประสบการณ์และการบริหารงานที่ดี แต่ความที่สเปนเป็นคู่ต่อสู้ที่อ่อนแอ และดูจะท่มทศความหวังและความมั่นใจส่วนใหญ่ไว้กับความช่วยเหลือที่จะมาจากภายนอก นั่นคือ การแทรกแซงจากชาติยุโรป ซึ่งก็ไม่เคยมีมา สงครามจึงยุติลงในเวลาอันสั้น โดยฝ่ายอเมริกาเสียกำลังคนในการรบเพียงแค่ ๓๗๙ คน ทว่ามีจำนวนถึง ๕๔๒๖ คนที่เสียชีวิตเพราะมาเลเรีย ไทฟอยด์ และไข้เหลือง (Tindall and Shi, 1996, p. 986) ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงการขาดความพร้อมของกองทัพในการเข้าทำสงครามในดินแดนที่มีสภาพภูมิอากาศที่แตกต่างออกไป

การโจมตีในสงครามครั้งแรก ซึ่งชี้ให้เห็นในเวลาต่อมาว่า เป็นครั้งที่สำคัญที่สุด มิได้เกิดขึ้นในคิวบา หากแต่เกิดขึ้นในเอเชีย คือในอาณานิคมฟิลิปปินส์ของสเปน นายพลเรือจอร์จ ดิวอี้ ผู้บัญชาการกองเรืออเมริกันในแปซิฟิก ได้รับคำสั่งให้เข้าทำลายกองเรือรบของสเปนที่อ่าวมานิลา ทั้งนี้ เห็นได้ชัดว่า เพื่อทำลายขุมกำลังสเปนที่อาจถูกส่งเข้าไปช่วยรบในสมรภูมิคิวบา นายพลเรือ ดิวอี้เดินทางจากฮ่องกงมาถึงบริเวณอ่าวในคืนวันที่ ๓๐ เมษายน และตอนราวเที่ยงวันของวันถัดมา ก็สำเร็จในภารกิจโดยทหารอเมริกันบาดเจ็บเล็กน้อยเพียงหนึ่งนาย ขณะที่ทหารสเปนเสียชีวิตและบาดเจ็บรวมแล้วประมาณ ๕๐๐ คน เหตุการณ์นี้ ยังส่งผลให้นายพลเรือดิวอี้ และกองทัพเรือของเขากลายเป็นวีรบุรุษของชาติไปในเวลาชั่วข้ามคืน

สองวันก่อนชัยชนะของนายพลเรือดิวอี้ นายพลเรือเซอร์วิราได้นำกองเรือของเขาออกจากหมู่เกาะอะซอร์เรส ในมหาสมุทรแอตแลนติก กองเรือสามารถหลบหลีกจนรอดพ้นเรือลาดตระเวนของกองเรือสหรัฐฯ เข้ามายังคิวบาในบริเวณอ่าวแซนติเอโกในวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ทว่าก็ถูกกองเรืออเมริกันเข้าปิดล้อม ในวันที่ ๑ กรกฎาคม กองทัพบกอเมริกันจากฟลอริดาทั้งทหารประจำและอาสาสมัครรวมทั้งสิ้นราวหนึ่งหมื่นเจ็ดพันคนก็บุกเข้ามา และขึ้นฝั่งคิวบาได้โดยปราศจากการสกัดกั้นจากฝ่ายสเปน ทั้งนี้ เนื่องจากกองทัพสเปนทิ้งพื้นที่ชายฝั่งเพื่อเข้าไปสร้างแนวป้องกันในแผ่นดินตอนใน กองทัพบกอเมริกัน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากกองทัพปฏิวัติของคิวบา ได้เคลื่อนกำลังเพื่อตรงเข้าไปยังแซนติเอโก ระหว่างทางได้เข้ายึดฐานกำลังเล็ก ๆ ของสเปนที่แซนฮวนฮิลล์ และเคทเทิลฮิลล์ เมื่อกำลังทัพเข้ามาถึงแซนติเอโก ซึ่งเป็นที่หลบภัยของกองเรือสเปนภายใต้การบัญชาการของนายพลเรือเซอร์วิรา กองเรือของนายพลเรือเซอร์วิราจึงตกอยู่ในสภาพที่ถูกกักอยู่ระหว่างทัพบกและทัพเรืออเมริกัน และพยายามจะหนีออก แต่ไม่สำเร็จ แซนติเอโกยอมแพ้ในวันที่ ๑๖ กรกฎาคมในราวอีกหนึ่งอาทิตย์ถัดมา กองทัพอเมริกันก็เข้ายึดเปอร์โตริโก อาณานิคมอีกแห่ง

หนึ่งของสเปน โดยลั่นกระสุนเพียงไม่กี่นัด (DeConde, 1978, pp. 317-319 ; Tindall and Shi, 1996, pp. 982-986)

ในฟิลิปปินส์ หลังจากที่นายพลเรือดิวอี้ทำลายทัพเรือสเปนได้แล้ว และระหว่างที่รอกำลังเสริมเพื่อยกพลขึ้นบกเข้าสู่มินิลา นั้น เรือรบของหลายประเทศ ต่างแห่แหนกันเข้ามา โดยอ้างว่า เพื่อป้องกันชีวิตและทรัพย์สินของพลเมืองของตน แต่ดูเหมือนจะเป็นที่รู้กันว่า พร้อมทั้งจะเข้ายึดฟิลิปปินส์ในกรณีที่สหรัฐฯ ไม่กระทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองเรือของเยอรมนี ซึ่งเข้ามาในปริมาณที่เกินกว่าจะเข้าใจได้ว่า เพื่อป้องกันชีวิตและทรัพย์สินของพลเมืองของตนเท่านั้น การกระทบกระทั่งกันเกิดขึ้นระหว่างนายพลเรือดิวอี้ ดายเดริชส์ ผู้บัญชาการเรือของเยอรมนี และนายพลเรือดิวอี้ เนื่องจาก ฝ่ายเยอรมนีไม่พอใจมาตรการปิดล้อมของอเมริกัน เรื่องราวที่เล่าขานกันอย่างมาก คือ ความขัดแย้งนี้ยุติลงโดยการข่มขู่ของอังกฤษที่แสดงความพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือนายพลเรือดิวอี้ในกรณีที่เกิดสงครามกันขึ้น ซึ่งส่งผลให้เยอรมนีต้องล่าถอยและเหตุการณ์ก็ยุติลง^{๑๑}

การพ่ายแพ้ทั้งในคิวบา และฟิลิปปินส์ ทำให้รัฐบาลสเปนเห็นว่า ไม่มีประโยชน์ที่จะสู้รบต่อไป และขอเจรจาสงบศึกกับอเมริกา โดยประธานาธิบดีแมคคินลีย์เนืองนaixให้สเปนสละคิวบา เปอร์โตริโก เกาะกวม และให้กองทัพอเมริกันยึดอ่าวและนครมินิลาก่อนการถอนตัวของสเปนออกจากฟิลิปปินส์ สัญญาสงบศึกเบื้องต้นลงนามกันในวันที่ ๑๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๙๘

ปัญหาการสถาปนาอำนาจในฟิลิปปินส์ : ประเด็นการโต้เถียงกันระหว่างฝ่ายจักรวรรดินิยมและฝ่ายต่อต้านจักรวรรดินิยม

ในช่วงระหว่างที่การรบกำลังดำเนินอยู่ในฟิลิปปินส์และคิวบา ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ได้สั่งการให้เข้ายึดครองดินแดนต่าง ๆ ในแปซิฟิกทะเลและแคริบเบียน เป็นการยึดครองในฐานะส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การรบ ได้แก่ ฮาวาย หมู่เกาะเวกและเกาะกวม เปอร์โตริโก และสุดท้ายคือฟิลิปปินส์ เมื่อการสู้รบยุติลง ปัญหาเกิดขึ้นในแง่ที่ว่า จะทำอย่างไรกับดินแดนเหล่านี้ สำหรับคิวบา ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการเข้าสู่สงครามนั้น เนื่องจากมีกฎหมายกำหนดไว้ ห้ามมิให้ผนวกเข้ากับดินแดนสหรัฐฯ ดังนั้นอเมริกาจึงเพียงแต่เข้าดูแลปกครองอย่างรัฐในอารักขา หลังจากนั้นก็จะปล่อยให้เป็นการระหน้าทีของชาวคิวบาในการจัดการปกครองประเทศของตน ในส่วนดินแดนอื่น ๆ ที่ยึดไว้ในระหว่างการรบนั้น การพิจารณาในขั้นสุดท้ายคือ อเมริกาได้เข้าสถาปนาอำนาจในดินแดนเหล่านี้ ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า เพื่อยุทธศาสตร์ในการปกป้องผลประโยชน์ของประเทศสงครามซึ่งเริ่มต้นด้วยสาเหตุทางด้านมนุษยธรรมเพื่อช่วยเหลือชาวคิวบาให้พ้นจากการปกครองที่กดขี่ของสเปน จึงกลับกลายเป็นวิถีทางเพื่อสถาปนาอำนาจของอเมริกาในต่างแดน และเปลี่ยนโฉมหน้าของสหรัฐอเมริกาให้กลายเป็นมหาอำนาจอาณานิคม

^{๑๑} เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ มักเขียนแทรกอยู่ในตำราประวัติศาสตร์และหนังสือทางวิชาการของอเมริกา แต่ในงานเขียนเชิงวิเคราะห์ของนักวิชาการด้านการทูตและการต่างประเทศอเมริกันหลาย ๆ เล่ม ได้ให้ความเห็นว่า น่าจะเป็นเรื่องที่เล่าขานกันจนเกินจริง กับต้นเรื่องของอังกฤษ อาจเพียงแต่เคลื่อนเรือรบของตน เพื่อที่จะจับตาสถานการณ์ได้ทันชัดเจนขึ้นเท่านั้น

ความตื่นตัวในชัยชนะในสงครามที่ได้มาอย่างง่ายดายทำให้ชาวอเมริกันยอมรับต่อการที่จะได้มาซึ่งดินแดนเปอร์โตริโกและฮาวาย และหมู่เกาะหรือเกาะเล็กเกาะน้อยในมหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่งค่อนข้างร้างผู้คน แต่สำหรับฟิลิปปินส์นั้น ในความเห็นของคนอเมริกันส่วนมาก เห็นว่าเป็นดินแดนที่อยู่ไกลและมีความเป็นต่างดาวต่างแดนเกินกว่าที่อเมริกาจะรับมือได้ และปัญหาจะต้องมีมาอย่างแน่นอน การรวมกลุ่มเพื่อต่อต้านการยึดครองฟิลิปปินส์จึงเกิดขึ้น กลุ่มที่สำคัญได้แก่ สันนิบาตต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งเปิดตัวขึ้นตามเมืองต่าง ๆ ในอเมริกา มีผู้ให้การสนับสนุนเป็นจำนวนมากที่เป็นบุคคลที่โดดเด่นในสังคม เช่น อดีตประธานาธิบดีโกรเวอร์ คลีฟแลนด์ มหาเศรษฐีแอนดรู คาเนกี ผู้นำกรรมกร ชามูเอล กอมเบอร์ และอธิการบดีของมหาวิทยาลัยชั้นนำ เช่น ชาลส์ ดับเบิลยู. อีเลียต แห่งมหาวิทยาลัย ฮาร์วาร์ด และ เดวิด สตาร์ จอร์แดน แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด ทั้งนี้ รวมถึงนักคิดนักเขียน และนักสร้างสรรค์วรรณกรรมชั้นนำ ดังเช่น มาร์ค ทเวน เป็นต้น (Mayers, 2007, pp. 198-202)

ฝ่ายที่ต่อต้านเหล่านี้ มีความเห็นว่า เนื่องจากชาวฟิลิปปินส์ไม่มีคุณสมบัติที่เพียงพออเมริกาจึงไม่สามารถนำฟิลิปปินส์เข้ามารวมอยู่ในสหภาพในฐานะรัฐที่เท่าเทียมกันได้ ซึ่งก็หมายถึงการปกครองอย่างอาณานิคมด้วยตาบปลายปีน เรื่องนี้นับเป็นอันตรายต่อเสรีภาพภายใน เช่นกันกับที่จะเป็นอันตรายต่อชาวฟิลิปปินส์เอง ผู้ต่อต้านเหล่านี้มีความเชื่อว่า อเมริกาสามารถขยายและเข้าปกป้องการค้าต่างประเทศของตนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเอเชีย โดยไม่จำเป็นต้องเป็นนักจักรวรรดินิยม ทั้งอเมริกาที่จะทำให้ฟิลิปปินส์ เป็นเขตการค้าที่สงบและปลอดภัยสำหรับชาวอเมริกันได้โดยไม่ต้องเข้ายึดฟิลิปปินส์ พวกนักต่อต้านเหล่านี้ ยังมองในแง่มุมมองของปัญหาสังคมทำนองที่ว่า อเมริกามีปัญหาการเหยียดผิว (คนผิวดำ) อยู่อย่างมากมายแล้ว ซึ่งใช้เวลานับร้อย ๆ ปีก็ยังไม่หมด เช่นนั้นแล้ว ยังจะเพิ่มชาวฟิลิปปินส์เข้ามาอีกด้วยเหตุผลอันใด (Paterson, 1978, pp. 246-267)

นักต่อต้านยังเสนอให้ชาวอเมริกันพิจารณาในแง่ปัญหาการเมืองระหว่างประเทศ โดยเรียกร้องให้ช่วยกันได้ระลึกถึงสุนทรพจน์อำลาจากตำแหน่งของประธานาธิบดีวอชิงตัน ที่เตือนไว้มิให้อเมริกาเข้าเกี่ยวข้องกับทะเลาะเบาะแว้งกันของยุโรป หากอเมริกามีอาณานิคมในครอบครอง การถลำเข้าไปสู่จุดที่ว่านี้ ย่อมเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อย่างแน่นอน และอเมริกาก็จะต้องเข้าพัวพันกับการเมืองของประเทศต่าง ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด อย่างไรก็ตาม ในแง่มุมมองทางการเมืองเหล่านี้ ทางฝ่ายจักรวรรดินิยมก็อ้างว่า การคมนาคมสมัยใหม่ และพลังใหม่ ๆ ของอเมริกา ทำให้สุนทรพจน์อำลาจากตำแหน่งฯ ดังว่านั้น หดยุคหมดสมัยไปแล้ว หรือมิฉะนั้น ก็อ้างว่า การได้ฟิลิปปินส์เป็นเพียงการสืบเนื่องการเดินทางออกสู่ตะวันตก ซึ่งประธานาธิบดีวอชิงตัน ร่วมกับบิดาผู้ก่อตั้งประเทศคนอื่น ๆ เองนั้นแหละ ที่เป็นผู้ที่ได้ริเริ่มไว้ การปกครองของอเมริกาจะให้การศึกษ และยกระดับชาวฟิลิปปินส์ มิใช่ลดระดับหรือกดขี่ข่มเหง

การอภิปรายถกเถียงกันอย่างเผ็ดร้อนระหว่างฝ่ายจักรวรรดินิยมกับฝ่ายต่อต้านเกิดขึ้น เช่นกันในสภาเซเนท ระหว่างการลงมติเพื่อให้สัตยาบันสนธิสัญญาสันติภาพปารีสกับสเปน ซึ่งรวมไว้ด้วยเงื่อนไขที่ให้อเมริกาฟิลิปปินส์เข้าไว้ในฐานะอาณานิคมของอเมริกา ฝ่ายต่อต้านเกรงว่าการผนวกฟิลิปปินส์จะทำให้อเมริกาเข้าพัวพันกับการเมืองเรื่องอำนาจในตะวันออกไกล ซึ่งจะเป็นภาระให้ประเทศต้องสถาปนากองกำลังติดอาวุธที่แข็งแกร่งในต่างแดน และภาระหนักจะตกแก่ผู้เสียภาษี เรื่องนี้ ยังอาจเป็นการกระตุ้นให้เกิดลัทธิทหารนิยมขึ้นมา กล่าวคือ การกดขี่และระบอบทรราชในต่างแดนนั้น อาจย้อนกลับมาเกิดขึ้นในอเมริกาในแบบเดียวกันก็ได้

สำหรับทางฝ่ายผู้สนับสนุนสนธิสัญญานั้น พวกเขาถือว่าอรรถกถารสำคัญ คือ เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าในเอเชียของอเมริกา กล่าวคือ ทุกวันนี้ ผลผลิตในประเทศมีมากเกินไป ตลาดภายในจะดูดซับได้หมด อเมริกาจึงจำเป็นต้องขยายตลาดการค้าในต่างประเทศ ข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งที่ชาวอเมริกันพึงต้องตระหนักก็คือ อำนาจของโลกจะตามติดไปกับศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเงินตรา และศูนย์กลางต่าง ๆ ที่ว่านี้ เคลื่อนออกไปทางทิศตะวันตก (สู่อินแดนเอเชีย) อย่างสม่ำเสมอ ทุกวันนี้ อเมริกาอยู่ในฐานะที่จะยึดอำนาจทางเศรษฐกิจมาจากอังกฤษได้แล้ว เพียงแต่ว่า อเมริกาจะต้องเข้ามามีอิทธิพลเหนือเอเชีย ซึ่งเป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุดและถูกที่สุดในบรรดาตลาดทั้งหมด เฮนรี แคบอท ลอดจ์ สมาชิกสภาสูงจากรัฐแมสซาชูเซตส์ ได้กล่าวเตือนว่า “เราต้องหาตลาดใหม่ ๆ มิฉะนั้นความตกต่ำของค่าแรงและความปั่นป่วนของอุตสาหกรรมจะมาเยือน ซึ่งเราไม่เคยที่จะขาดสัญญาเหล่านั้นเลย” ลอดจ์ยังกล่าวอีกด้วยว่า ทฤษฎีที่ให้แข่งขันกันในตลาดต่างชาติโดยผู้คนที่ราคาผลผลิตนั้น ใช้ไม่ได้แล้ว ในตอนนี้ กองทัพเรือ สถานีเชื้อเพลิงถ่านหิน และท่าเรือทางตะวันออก คือเงื่อนไขที่สำคัญที่สุดของยุคปัจจุบัน (Paterson, 1978, pp. 267-269; Young Kum Kim, 1981, pp. 1-9; Combs, 1997, pp. 148-150; LaFaber, 2003, pp. 157-158, 161-163 ; Mayers, 2007, pp. 198-202)

ในระหว่างที่การอภิปรายดำเนินอยู่นั้น การต่อสู้ในฟิลิปปินส์ ระหว่างกองทัพอเมริกันกับกองกำลังของฝ่ายต่อต้านการยึดครองนำโดย เอมิลิโอ อะควินัลโด ได้อุบัติขึ้น เรื่องนี้ น่าจะส่งผลต่อการลงคะแนนเสียงเพื่อรับหรือไม่รับสนธิสัญญาอย่างมาก เพราะคะแนนของทั้งสองฝ่ายก้ำกึ่งกัน จนประธานในที่ประชุม (คือรองประธานาธิบดี) จำต้องลงคะแนนเสียงด้วย ส่งผลให้สนธิสัญญาผ่านความเห็นชอบจากสมาชิก โดยได้คะแนนเสียงเกินสองในสามตามข้อบังคับเพียงหนึ่งคะแนน ความเป็นไปได้ก็คือ เหล่าสมาชิกสภาที่ลงคะแนนเสียงเห็นชอบ ซึ่งรวมถึงฝ่ายค้านเดโมแครท และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวประธานสภา ไม่ต้องการให้ได้ชื่อว่า ไม่สนับสนุนการต่อสู้ของกำลังทหารอเมริกันที่กำลังปฏิบัติหน้าที่เพื่อประเทศชาติอยู่ในต่างแดน ดังนั้น พวกเขาจึงยอมที่จะผ่านสนธิสัญญา และรับฟิลิปปินส์ไว้เป็นอาณานิคม ทั้งนี้ ด้วยตรรกะง่าย ๆ เพียงว่า รับไว้ก่อนเพื่อ

ที่จะให้เอกราชแก่พวกเขาในภายหลัง^{๑๔} (Combs, 1997, p. 150)

การต่อสู้ในฟิลิปปินส์ครั้งนั้น อเมริกาต้องใช้เวลาปราบปรามอยู่ถึงสี่ปี สิ้นค่าใช้จ่ายในราว ๖๐๐ ล้านดอลลาร์ และเสียชีวิตทหารประมาณ ๔๐๐๐ คน และในตอนนี้ อเมริกาก็ได้พบว่า ทหารของตนก็มีพฤติกรรมไม่ต่างจากที่สเปนกระทำกับชาวคิวบา ได้แก่ การทรมาน และการตั้งค่ายกักกัน เพื่อการปราบปรามการก่อการร้าย ฯลฯ ประมาณกันว่า ทหารฟิลิปปินส์เสียชีวิตในระหว่างสู้รบไม่ต่ำกว่าสองแสนคน และพลเรือนอีกประมาณสองแสนคน (Combs, 1997, p. 155) และกว่าที่อเมริกาจะให้เอกราชแก่ฟิลิปปินส์ ก็อีกในราวเกือบครึ่งศตวรรษถัดมา (ค.ศ. ๑๙๔๖)

กระนั้นก็ตาม สภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในฟิลิปปินส์ มิได้มีผลต่อการเลือกตั้ง ดูเหมือนว่าประชาชนมีความเชื่อมั่นว่า ประเทศกำลังก้าวไปข้างหน้า และไม่ต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงผลของสงคราม ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ชนะการเลือกตั้งในปี ๑๙๐๐ ด้วยคะแนนเสียงที่มากเสียยิ่งกว่าที่เขาได้รับในการเลือกตั้งปี ๑๘๙๖ ชัยชนะอย่างท่วมท้นของประธานาธิบดีแมคคินลีย์เช่นนี้ ในท่ามกลางความอึ้งคะเนิงของการโต้เถียงระหว่างการสนับสนุนลัทธิการขยายอำนาจและการต่อต้าน จึงเป็นเสมือนหนึ่งการให้สัตยาบันรับรองของประชาชนต่อลัทธิจักรวรรดินิยมอเมริกาที่อุบัติขึ้นเมื่อโลกย่างเข้าสู่ศตวรรษใหม่

บทสรุปของสงครามสเปน - อเมริกา : สถานะใหม่ของอเมริกาในการเมืองโลก และปฏิบัติการของชาติต่าง ๆ

นับตั้งแต่หลังสงครามกลางเมืองเป็นต้นมา (ค.ศ. ๑๘๖๕) อเมริกามีพลังที่แข็งแกร่งขึ้นอย่างมากในด้านเศรษฐกิจ ทว่า อเมริกาไม่ได้พยายามแปรเปลี่ยนพลังเหล่านี้ ออกเป็นพลังอำนาจทางการทูตและการทหาร ซึ่งส่งหับชาติยุโรป หมายถึงเกียรติภูมิแห่งความเป็นมหาอำนาจระดับโลก ในขณะที่สเปนนั้น ยังมีภาพลักษณ์ของความเป็นมหาอำนาจอันสืบเนื่องมาในประวัติศาสตร์ของการค้นพบดินแดน ทว่า เหตุการณ์ในสงคราม ซึ่งตามมาด้วยการพ่ายแพ้อย่างหมดรูป ก็เป็นอันสิ้นสุดภาพลักษณ์เหล่านั้น ในขณะที่อเมริกาก็ได้ก้าวขึ้นมาในฐานะมหาอำนาจใหม่ระดับโลก การมีสถานะเป็นมหาอำนาจระดับโลกนี้ มิใช่เพราะชัยชนะทางทหารที่น่าประทับใจเท่านั้น แต่ยังเป็นเพราะการกระทำที่แข็งแกร่งในการยึดดินแดนในเขตแคริบเบียนและแปซิฟิก ซึ่งส่งผลให้สเปนสูญเสียอาณานิคมอันน้อยนิดที่ยังหลงเหลืออยู่ไปอย่างสิ้นเชิง สเปนจึงอยู่ในสภาพที่ถูกมหาอำนาจ

^{๑๔} สนธิสัญญานี้มีเป้าหมายในเบื้องต้นคือการวางเงื่อนไขสันติภาพกับสเปน แต่เนื่องจากสนธิสัญญารวมไว้ด้วยการรับฟิลิปปินส์เป็นเมืองขึ้น การอภิปรายจึงกลายเป็นประเด็นที่ร้อนแรงขึ้นมากอย่างคาด เพราะการปฏิเสธการรับฟิลิปปินส์ ก็เท่ากับปฏิเสธเงื่อนไขในด้านสันติภาพ หากเป็นเช่นนั้น ย่อมจะทำให้เกิดปัญหาความไม่แน่นอนทางการเมืองระหว่างประเทศตามมาอีกมากมาย เพราะเสมือนหนึ่งว่า สภาวะสงครามกับสเปนยังไม่สิ้นสุด ในแง่หนึ่ง สมาชิกสภาจึงเหมือนถูกบังคับให้จำต้องยอมรับสนธิสัญญา การถกเถียงอย่างร้อนแรงที่เกิดขึ้นในสภาในระหว่างการอภิปรายของสมาชิก ทำให้เราสามารถคาดเดาได้ว่า หากสนธิสัญญานี้ เป็นเรื่องการรับฟิลิปปินส์เป็นเมืองขึ้นแต่เพียงประเด็นเดียว ความเป็นไปได้มากที่สุดคือ สนธิสัญญาจะไม่ผ่านการรับรอง และเห็นชอบจากสมาชิกส่วนใหญ่อย่างแน่นอน

ใหม่ - สหรัฐอเมริกา ขยับออกจากดินแดนโลกใหม่ที่ตนเป็นผู้ค้นพบ และได้เคยผูกขาดการยึดครองมาก่อน

แน่นอนว่า มหาอำนาจยุโรป (ยกเว้นอังกฤษ ซึ่งแสดงความมีใจเข้าด้วยและสนับสนุนมาตั้งแต่แรกเริ่ม) ย่อมไม่สบายใจกับการมีมหาอำนาจใหม่ขึ้นมา และแสดงความเห็นใจสเปนกันเป็นส่วนใหญ่ ทว่าก็ต้องล่าถอย และไม่คิดที่จะเข้าช่วยเหลือ เมื่อได้เห็นปฏิบัติการทางทหารอย่างรวดเร็วและเด็ดขาดจนถึงชัยชนะของอเมริกา ในช่วงของการเจรจาสันติภาพที่ปารีส อเมริกาก็มิได้มีที่ท่าที่ยอมผ่อนปรนอันใด ซึ่งทำให้เกิดความหวั่นไหวกันว่า อเมริกาอาจยึดดินแดนมากขึ้นไปอีกบนความสูญเสียของมหาอำนาจอาณานิคมอื่น ๆ ความตระหนักในศักยภาพทางทหารของซึ่งเป็นผลตามมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจเช่นนี้ ยิ่งทำให้ชาติยุโรปเริ่มประหวั่นพรั่นพรึงอันตรายที่อาจจะมิมาจากอเมริกา

การล่าแม่มดอำนาจของอเมริกาในครั้งนี้ ถ้าจะว่าไป มิใช่พัฒนาการใหม่ อเมริกาได้ประกาศอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนซีกโลกตะวันตกในวาทะมอนโรเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๒๓ และได้รับการตอกย้ำอีกครั้งโดยรัฐมนตรีต่างประเทศโอลนี ในระหว่างกรณีพิพาทเรื่องชายแดนเม็กซิโกลากับอังกฤษในปี ค.ศ. ๑๘๔๕ การที่อเมริกาจับจ้องเหตุการณ์ในคิวบาและถึงกับทำสงครามกับสเปน ก็เป็นการแสดงให้เห็นอีกวาระหนึ่ง ถึงอำนาจพิเศษในดินแดนแถบนี้ การที่มหาอำนาจยุโรปไม่เข้าแทรกแซงในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ก็เป็นการแสดงถึงการยอมรับในอำนาจทางการเมืองและการทหารของอเมริกาตามวาทะมอนโรดังกล่าวด้วย อเมริกายังได้ตอกย้ำอำนาจของตนโดยการเข้ายึดครองดินแดนในเขตแคริบเบียน ซึ่งในตอนนั้น กล่าวได้ว่า คือ “ทะเลสาบอเมริกัน” กล่าวคือ ภูมิภาคที่อเมริกามีอำนาจอย่างเด็ดขาดในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และการทหาร และดังที่เราจะได้เห็นต่อมา จะมีการแผ่ขยายออกไปอีก (แม้มิใช่ในรูปของการขยายดินแดน) ในช่วงต้นศตวรรษที่ยี่สิบ

สำหรับประเทศลาตินอเมริกาอื่น ๆ แน่นอนว่า การกระทำของอเมริกา ย่อมสร้างความไม่พอใจแก่พวกเขา เพราะเป็นการแสดงถึงการขยายอิทธิพลอย่างโจ่งแจ้ง ซึ่งเตือนพวกเขาให้ต้องระแวงระวังถึงพลังอำนาจอันมหาศาลที่จะแผ่อิทธิพลลงมาจากทางเหนือ ดังนั้น แม้ในทางการทูตประเทศเหล่านี้จะประกาศความเป็นกลาง ทว่า ทั้ง ๆ ที่เคยชิงชังสเปนมาก่อน พวกเขาก็แสดงออกซึ่งความรู้สึกต่อต้านอเมริกัน และหันมาเข้าข้างสเปนมากกว่าจะเข้ากับอเมริกา จนถึงกับในกรณีหนึ่งในเม็กซิโก มีการจัดหาเงินทุนเพื่อเข้าช่วยเหลือสเปน ในอาร์เจนตินา ก็มีการเดินขบวนกันที่กรุงบูเอโนสไอเรส เพื่อแสดงการสนับสนุนสเปน เป็นต้น (Smith, 1994, p. 228) จะมีเพียงบราซิลเท่านั้น ที่เข้าข้างฝ่ายอเมริกา จนถึงกับยินยอมให้กองทัพเรืออเมริกาใช้สิ่งอำนวยความสะดวกที่ทำเรือของตน ทั้งนี้ อาจสืบเนื่องมาจากภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่ได้รับมาจากโปรตุเกส^{๕*} และความต้องการแข่งขันความเป็นใหญ่ในทางอำนาจในดินแดนซีกโลกตะวันตกกับอาร์เจนตินา

* บราซิลเป็นเพียงประเทศเดียวในดินแดนซีกโลกตะวันตกที่เป็นอดีตอาณานิคมของโปรตุเกส จึงได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมส่วนใหญ่จากโปรตุเกส ในขณะที่ประเทศลาตินอเมริกาอื่น ๆ ทั้งหมดล้วนเป็นอดีตอาณานิคมของสเปน และมีภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากสเปนเป็นส่วนใหญ่

สงครามสเปน-อเมริกาอุบัติขึ้นในช่วงที่การแข่งขันระหว่างนานาชาติในเอเชียตะวันออกดำเนินไปอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจีน ซึ่งอเมริกาก็ร่วมมีบทบาทอยู่ด้วย การที่อเมริกาเข้าสถาปนาอำนาจในแปซิฟิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฟิลิปปินส์ ย่อมสร้างความวิตกกังวลแก่มหาอำนาจยุโรปและญี่ปุ่น แต่ที่จะมีผลโดยตรงก็คือเยอรมนี เหตุการณ์ที่เกือบจะทำให้เกิดการปะทะกันระหว่างอเมริกาและเยอรมนีที่อ่าวเม็กซิโกในช่วงสงคราม ทำให้มหาชนอเมริกันมีทัศนคติในทางลบต่อเยอรมนี ซึ่งจะเป็นอยู่เช่นนี้เรื่อยมาจนถึงช่วงศตวรรษที่ยี่สิบ

สำหรับอังกฤษนั้น นับตั้งแต่สงครามอุบัติขึ้น อังกฤษได้ให้การสนับสนุนอเมริกา ทั้งที่มาจากทางฝ่ายประชาชนและจากทางฝ่ายรัฐบาล เมื่ออเมริกาประกาศสงคราม ประชาชนชาวอังกฤษได้มาร่วมชุมนุมสนับสนุนพร้อมโบกธงชาติอเมริกันที่หน้าสถานทูตสหรัฐอเมริกาในกรุงลอนดอน โจเซฟ แชมเบอร์เลน รัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษก็กล่าวสนับสนุนการทำสงครามของสหรัฐอเมริกาต่อหน้าสาธารณชนจำนวนมาก (Bailey, 1969, pp. 465-466) และตั้งที่ได้กล่าวแล้ว ชาวอเมริกันยังเชื่อว่า ด้วยบทบาทของอังกฤษนั่นเอง ที่ช่วยให้อเมริกาไม่ต้องปะทะกับเยอรมนีในเหตุการณ์ที่อ่าวเม็กซิโก ความเป็นมิตรสนิทระหว่างอเมริกากับอังกฤษ จะพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ หลังจากนั้นไป ทั้งนี้ เนื่องจากความผูกพันกันทางด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และเชื้อชาติ และที่สำคัญคือ ความรู้สึกที่ต่อต้านนโยบายขยายอำนาจอย่างก้าวร้าวของเยอรมนีที่มีอยู่ร่วมกัน ความสัมพันธ์ที่กระชับมากขึ้นเรื่อย ๆ ระหว่างอังกฤษและอเมริกาเช่นนี้ ทำให้นักการทูตยุโรปต่างสงสัยว่า ทั้งสองประเทศนี้มีการทำสนธิสัญญาเป็นพันธมิตรกันอย่างไรบ้าง หรืออย่างไร

อย่างไรก็ดี บทบาทของอเมริกาที่จะดำเนินต่อไปในช่วงต้น ๆ ศตวรรษที่ยี่สิบ ก็ผิดจากความคาดหมายของชาติยุโรป อเมริกาไม่ได้เข้ารับบทบาทความเป็นผู้นำในการเมืองโลก และถึงแม้จะขยายอิทธิพลเข้าไปในลาตินอเมริกา แต่ก็มีได้เข้ายึดดินแดนใด ๆ เป็นอาณานิคม แม้กระทั่งในสมัยของประธานาธิบดีทีโอดอร์ รูสเวลต์^{๑๖} ซึ่งเป็นนักการเมืองที่โปรแอ็กทีฟ ก็แสดงความระมัดระวังในทางก้าวทางการทูตและการต่างประเทศ ดินแดนที่เขาเข้ายึดครองนั้น ก็เป็นเพียงพื้นที่เล็ก ๆ ที่กว้างเพียงสิบไมล์ ในอาณาบริเวณที่สร้างคลองปานามา ด้วยเหตุผลทางด้านยุทธศาสตร์ ลักษณะการเช่นนี้ จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า อเมริกายังคงไม่ไว้วางใจ และหลีกเลี่ยงการเป็นพันธมิตรกับชาติยุโรป จะไม่ร่วมมือในการจัดการด้านการต่างประเทศอย่างใกล้ชิดกับประเทศใด ๆ อันเป็นนโยบายที่เคยดำเนินมานับตั้งแต่แรกก่อตั้งประเทศ แม้ในสายตาของชาติ ต่าง ๆ อเมริกาได้เข้าแบกรับ “ภารกิจของคนผิวขาว” ในการที่จะช่วยเหลือชาวฟิลิปปินส์ให้เป็น “ชาติอารยะ” ทว่าอเมริกาก็พยายามยืนยันว่า การปกครองของคนในบังคับของตนแตกต่างจากชาติมหาอำนาจจักรวรรดินิยมอื่น ๆ กล่าวคือ มิใช่เพื่ออำนาจและความภาคภูมิใจของชาติ หรือเพื่อการค้า การพาณิชย์ หรือการฉวยผลประโยชน์ แต่เพื่อมนุษยธรรมและอารยธรรม นั่นคือ ความเจริญก้าวหน้า

^{๑๖} Theodore Roosevelt ประธานาธิบดีคนที่ ๒๖ สังกัดพรรครีพับลิกัน อยู่ในตำแหน่งระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๐๑ - ๑๙๐๙

ของคนพื้นเมืองเอง ในระหว่างการหาเสียงเพื่อชิงตำแหน่งประธานาธิบดีในปี ค.ศ. ๑๙๐๐ พรรคเดโมแครทได้ใช้ประเด็นการยึดครองฟิลิปปินส์เพื่อโจมตีประธานาธิบดีแมคคินลีย์ซึ่งเป็นคู่แข่งตำแหน่งว่า “วิธีการจักรวรรดินิยมที่ประธานาธิบดีใช้อาศัยอยู่ในฟิลิปปินส์คือวิธีการของทอราช เพราะมันได้เกิดจากความยินยอมพร้อมใจของผู้ที่ได้รับการปกครอง” ประธานาธิบดีแมคคินลีย์ย้อนกลับด้วยคำถามว่า “การที่เรากระทำการเพื่อมนุษยธรรมแก่ใครคนใดนั้น จำเป็นต้องขอความยินยอมจากเขาด้วยหรือ?” (DeConde, 1978, p. 324)

กระนั้นก็ดี เมื่อพิจารณากระบวนการต่าง ๆ ที่นำมาสู่จุดสูงสุดคือ การทำสงครามและการเข้ายึดดินแดนต่าง ๆ อย่างห้าวหาญของอเมริกันนั้น ก็จะเห็นว่า เป็นไปด้วยความลังเล สองจิตสองใจและตัดสินใจไม่ตก สนธิสัญญาปารีส กว่าที่จะได้รับสัตยาบัน ก็มีกรอกริบายและโต้เถียงกันอย่างขนานใหญ่ ซึ่งทั้งนี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความไม่แน่ใจในบทบาทของตนที่จะเข้าไปปกครองคนต่างชาติต่างวัฒนธรรม ในแง่มุมนี้ เราสามารถเห็นข้อแตกต่างระหว่างสหรัฐฯ กับสเปนได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ สเปนนั้น เห็นได้ว่า ยอมที่จะหมดเนื้อหมดตัวไปกับเกียรติยศแห่งความเป็นจักรวรรดิในดินแดนคิวบา ทั้ง ๆ ที่แทบจะไม่มีอะไรเหลือแล้ว ทั้งในทางการเมืองและการหารส่วนสหรัฐฯ นั้น แน่แน่นอนว่า ไม่มีวันที่จะยอมทุ่มเทถึงขนาดนั้น มหาชนชาวอเมริกันนั้น แม้ว่าจะปรีดาปราโมทย์กับชัยชนะในสงครามที่ได้มา ทว่า ความสนใจในกิจการภายนอกและอาณานิคมได้พิสูจน์ให้เห็นว่า เป็นเพียงอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพียงชั่วคราว และจางหายไปในเวลาไม่นาน หลังจากนั้นมา พวกเขาที่ “หันกลับมามองข้างใน” กล่าวคือ ความสนใจของพวกเขามุ่งกลับไปทำการปฏิรูปภายใน ในขบวนการปฏิรูปเพื่อความก้าวหน้าของประเทศในต้นศตวรรษที่ยี่สิบ สงครามสเปน-อเมริกา ซึ่งมองในภาพใหญ่ของประวัติศาสตร์โลก นับเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญ เพราะเป็นการดัดจริตของมหาอำนาจเก่า และการก้าวขึ้นมาของมหาอำนาจใหม่ แต่ดูเหมือนว่า สำหรับชาวอเมริกัน เมื่อเวลาผ่านไป ก็เป็นแค่เพียง “That splendid little war” อันเป็นฉายาที่รัฐมนตรีต่างประเทศจอห์น เฮย์^{๑๖} ตั้งขึ้น ซึ่งสื่อถึงการเป็นเพียงสงครามเล็กๆ ครั้งหนึ่ง ทว่า ตระการตาเพราะชัยชนะที่ได้มาอย่างง่ายดาย และสร้างสถานะความเป็นมหาอำนาจระดับโลกให้แก่ประเทศ ในช่วงเวลาที่นักประวัติศาสตร์ให้ความเห็นว่า สิ้นที่สุดและเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุดในประวัติศาสตร์การสงครามที่เคยมีมา (Pratt, 1965, p. 212)

กระนั้นก็ดี แม้ชาวอเมริกันจะไม่เห็นความแตกต่างของสงครามครั้งนี้จากสงครามครั้งอื่น ๆ แต่สำหรับนานาประเทศ แน่แน่นอนว่า นับจากนี้ไป ในการวางแผนการดำเนินนโยบายต่างประเทศ พวกเขาจักต้องคำนึงถึงปฏิภพที่อาจจะมีความจากอเมริกา และด้วยเหตุตั้งนี้ แม้ว่าอเมริกาต้องการที่จะปลีกวิเวกจากการเมืองของส่วนอื่น ๆ ของโลกเช่นที่ได้เคยพยายามกระทำมาสักเพียงใด โอกาสและความเป็นไปได้ ก็จักมีน้อยลงทุกที

^{๑๖} John Hay เข้ารับหน้าที่ในรัฐบาลแมคคินลีย์ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๘๙๘ และสืบตำแหน่งต่อมาในสมัยรัฐบาลรูสเวลต์ ประธานาธิบดีคนถัดมาจนถึงปี ค.ศ. ๑๙๐๕

บรรณานุกรม

- Baily, T.A. (1969). *A diplomatic history of the American people* (8th ed.). New York: Meredith Corporation.
- Combs, J. A. (1983). *American diplomatic history: Two centuries of changing interpretations*. Berkeley: University of California Press.
- _____. (1997). *The history of American foreign policy* (2nd ed.). New York: McGraw - Hill.
- DeConde, A. (1978). *A history of American foreign policy*. (3rd ed.). New York: Scribner.
- Gilderhus, M.T. (2003). U.S.–Latin American relations, 1898-1941: A historiography review. In Schulzinger, R.D. *A companion to American foreign relations*. Malden, MA: Blackwell.
- LaFaber, W. (2002). *The Cambridge history of American foreign relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mayers, D.A. (2007). *Dissenting voices in America's rise to power*. New York: The Cambridge University Press.
- Paterson, T.G. (Ed.). (1978). *Major Problems in American foreign policy: Documents and essays*. Lexington, Mass: D.C. Heath and Company.
- Pratt, J. W. (1965). *A history of United States foreign policy* (2nd ed.). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Smith, J. (1994). *The Spanish - American War: Conflict in the Caribbean and the Pacific, 1895 - 1902*. New York: Longman.
- Tindall, G.B., & Shi, D.E. (1996). *America: A narrative history* (4th ed.). New York: W.W. Norton & Company. Inc.
- Kim, Y.K. (1981). *American Frontier activities in Asia: US-Asian relations in the Twentieth Century*. Chicago: Nelson-Hall Inc.
-